

Overheid zet toekomst boeren op het spel

Fotografie: Peter Hiltz / HH

EENVOUDIGE
OPLOSSINGEN
GENEGEERD

Van de redactie

Een krant bijna geheel gewijd aan stikstof en boeren is alleen in Nederland denkbaar. Terwijl we wereldwijd met talloze crisissen worden geconfronteerd, is de 'noodsituatie' rondom stikstof blijkbaar alleen van toepassing op ons land. We hebben al veel aandacht gegeven aan dit onderwerp. Toch vinden we het van belang nogmaals de andere kant van dit dossier te belichten. Dat doen we in deze uitgave.

We laten verschillende experts aan het woord die uitleggen waarom er geen stikstofcrisis hoeft te zijn. Op pagina 3 van deze krant legt chemicus en stikstofexpert Jaap Hanekamp uit waar de normen vandaan komen en dat de gestelde doelen hoe dan ook onhaalbaar zijn. "We hebben in Nederland besloten dat natuur hetzelfde is als stikstof. Dat is onzinnig. Ecosystemen worden op tal van manieren beïnvloed. Stikstof is er daar slechts één van", stelt Hanekamp. Han Lindeboom, een door de D66 aan de kant geschoven emeritus hoogleraar ecologie en waterbeheer, geeft in een interview op pagina 12 en 13 aan dat er wel degelijk simpele oplossingen zijn, als er al sprake zou zijn van een stikstofprobleem. Ook Arjan Bonthuis, melkveehouder en voormalig voorzitter van LTO Twente, vertelt op pagina 22 over de relatief simpele oplossingen waarmee de stikstof-uitstoot tot 80 procent verminderd kan worden.

Ondanks al deze inhoudelijke kritiek op de voorgenomen besluiten, blijft de politiek op ramkoers liggen. Het kabinet is vooralsnog niet van zins de doelstellingen aan te passen aan de realiteit. Stikstofreductie lijkt slechts een voorwendsel om een andere agen-

da te realiseren. In editie 32 hebben we toegelicht hoe de overheid insectentekweek promoot als nieuw verdienmodel voor boeren en als alternatief voor de huidige voedselvoorziening. Op pagina 14 legt Elze van Hamelen uit hoe Nederland 'gidsland' wil worden in 'cellulaire landbouw': vlees en melkproducten die niet van de boerderij komen, maar in laboratoria worden gekweekt. Het ontstaan van 'voedselafabrieken' belichtten we al in editie 30 van 8 augustus, in deze krant hebben we het over verticale landbouw. Op pagina 23 stellen we vragen over de wenselijkheid van deze manier van voedselvoorziening

Stikstofreductie lijkt slechts voorwendsel voor realisatie van een andere agenda

en hoe gezond het voedsel is dat het oplevert. Dat de vrijgekomen landbouwgronden gebruikt moeten gaan

worden voor de bouw van huizen, is door 'stikstofminister' Christianne van der Wal en premier Mark Rutte bevestigd. Het lijkt de ware motivatie om dit beleid door te zetten.

Voedsel wordt sowieso steeds meer ingezet als machtsmiddel via de *One Health*-benadering, zo kunt u lezen op pagina 15. Rypke Zeilmaker analyseert op pagina 21 de geldstromen achter de 'groene lobby', waar het internationale bankwezen en de overheid via belangenorganisaties een stevige vinger in de pap hebben.

Naast al deze grote ontwikkelingen zijn er natuurlijk ook de boeren zelf. We hebben heel veel boeren gesproken en horen van allemaal dat ze openstaan voor verandering. Dat er ook in de landbouwsector zaken moeten veranderen én dat er nog meer ruimte voor natuur en dierenwelzijn moet komen onderschrijven de boeren die wij spreken. Op pagina 10 staat het inspirerende verhaal van Arnold van Woerkom. Deze 75-jarige akkerbouwer is overgestapt op ecologische teelt volgens het concept Bodemisch Food: gezond voedsel van een gezonde bodem. Gepassioneerd vertelt veehouder Jan Dirk van de Voort op pagina 18 over het belang van pensgericht voederen, hoe zij al het niet-natuurlijke uit hun systeem hebben gehaald en met minder koeien nu in een sprookje leven.

Als we in Nederland echt gezond en duurzaam geteeld voedsel willen eten, dan zullen we dat samen met de huidige boeren moeten organiseren. We hopen dat zowel burgers als boeren de goede intenties van elkaar

zien. De boerensector is de afgelopen jaren door de overheid én de financieringsmodellen in een systeem van schaalvergroting gedwongen. Net zoals een individuele bankier niet verantwoordelijk gesteld kan worden

De boerensector is in een systeem van schaalvergroting gedwongen

voor de misstanden in het financieel systeem, kunnen we de individuele boer niet verantwoordelijk stellen voor de misstanden in de agrarische sector.

Op pagina 17 leest u hoe samenwerking tussen burgers en boeren het mogelijk maakt gezamenlijk het heft in eigen handen te nemen.

Voor de vaste lezers: volgende week ontvangt u weer een reguliere Andere Krant, met alle vaste onderdelen en rubrieken die u van ons gewend bent. ■

► "We hebben natuur gelijkgesteld aan stikstof. Onzinnig." P.3

► Voedsel van nu met de smaak en inhoud van vroeger P.10

► Overheid investeert miljoenen in labvlees P.13

Albergen testcase voor Nederland ► 4

Verschillende boeren aan het woord ► 6

Een eerlijke economie met de florijn ► 8

De oplossing van Han Lindeboom ► 12

Lees en steun De Andere Krant

► deanderekrant.nl/abonnement

€11
per maand
€ 120 per jaar

LOSSE VERKOOP:
€ 3,50
ABONNEMENT V.A.
€ 2,50

JAARGANG 2
24 PAGINA'S
NUMMER 33

8 719325 841534 0 3322 > BP

“ER WORDEN VANUIT DEN HAAG AL JAREN ONHAALBARE DOELEN EN ONREALISTISCHE EISEN GESTELD”

Koopmans en Schenk strijden in de gemeenteraad voor de boeren

Het stikstofdebat wordt niet alleen in Den Haag gevoerd, maar ook in de regionale politieke arena's. Milan Schenk – fractievoorzitter van Lijst Schenk in gemeente Teylingen (Bollenstreek) – en Nynke Koopmans – gemeenteraadslid voor Belang van Nederland (BVNL) in het Friese Tytsjerksteradiel – zijn lokale politici die in de gemeenteraad openlijk achter de boeren staan. Krijgen zij op gemeentelijk niveau wat gedaan voor de boeren?

Beeld: Nynke Koopmans

HET VOLK MOET OP GAAN STAAN

Simone Beer

In Tytsjerksteradiel wist BVNL 3 van de 23 zetels te winnen. “Voor een nieuwkomer is dat een monsterscore”, vertelt Koopmans. “Dan zou je denken dat je ook wat te zeggen hebt, maar ze blokkeren onze partij. De overige partijen lieten de formateur weten dat ze BVNL er niet bij wilden hebben, waardoor er nu een coalitie is van CDA, FNP en PvdA/GroenLinks. Dan te bedenken dat GroenLinks zetels heeft verloren, maar alsnog in de coalitie zit en een wethouder levert. De kiezer heeft dus niet gekregen waar ze voor heeft gestemd.”

De 50-jarige Koopmans – zelf een melkveehouder – is aan haar twaalfde jaar als gemeenteraadslid begonnen en loopt inmiddels voorop in de strijd tegen het voorgenomen stikstofbeleid van de regering. Opmerkelijk is dat zij in 2010 namens de VVD voor het eerst de gemeenteraad in ging. “Toen was de VVD nog *boerenminded*”, vertelt ze. Geleidelijk aan veranderde dat. “In 2019 heb ik de hele zomer met een knoop in mijn maag gelopen. Er klopte iets niet, maar ik kon de vinger er niet op leggen. Toen kwam in oktober de Kamerbrief Stikstof en besefte ik dat ze de boeren willen gaan opruimen.” Koopmans ging daarna als zelfstandig raadslid verder. Voor de afgelopen gemeenteraadsverkiezingen werd ze benaderd door Wybren van Haga met de vraag of ze namens BVNL – de partij die de vlag in het partijlogo inmiddels ook ondersteboven heeft – verder wilde in de gemeentelijke politiek.

De pas 21-jarige Milan Schenk zette bij de laatste gemeenteraadsverkiezingen zijn eerste politieke stappen. “Ik kwam tot de conclusie dat het helemaal verkeerd gaat in dit land. De toeslagenaffaire, de coronahoax, het liegen van kabinetsleden en een minister-president die niet luistert naar de Nederlanders, omdat hij het slaafje van

de EU speelt. Er was behoefte aan een partij die tegen de stroom in zwemt.” Bij de verkiezingen in maart verloor de VVD in Teylingen twee zetels, waarvan er één naar nieuwkomer Schenk is gegaan. “Buiten dat is er nog weinig veranderd. De VVD, CDA en D66 zijn nog steeds de grootste partijen met respectievelijk 5, 5 en 4 zetels.” De 21-jarige politicus uit Voorhout geeft aan tegen veel weerstand aan te lopen. “Het is niet gemakkelijk en we hebben veel tegenstanders. Vanaf het begin proberen ze ons onderuit te halen en als wappiepartij neer te zetten, maar daar trekken we ons weinig van aan. We weten dat onze inzet gewaardeerd wordt.” De partij is ook de enige die

“Toen besefte ik dat ze de boeren willen gaan opruimen”

uitgesproken kritisch is op het stikstofbeleid. Of de lokale CU en CDA meegaan in de landelijke koers van de partijen is nog niet duidelijk. “We hebben een motie ingediend die de gemeenteraad oproept zich uit te spreken tegen deze stikstofmaatregelen. Het is een mooi moment om te zien of we het ware gezicht van deze partijen zullen gaan zien.”

De regionale politici proberen zich te laten zien aan hun achterban. Zo was Koopmans aanwezig bij de demonstratie bij het provinciehuis Leeuwarden op 28 juni en zat ze aan tafel bij Op1 en bclxb today. Schenk is ook publiekelijk zichtbaar en deed mee met een trekkertocht in Voorhout en Sasenheim. Hij heeft zich verbaasd over de tegenstanders die hij langs de kant zag staan. “Die mensen weten niet waar ze het over hebben. Ik vermoed dat de media

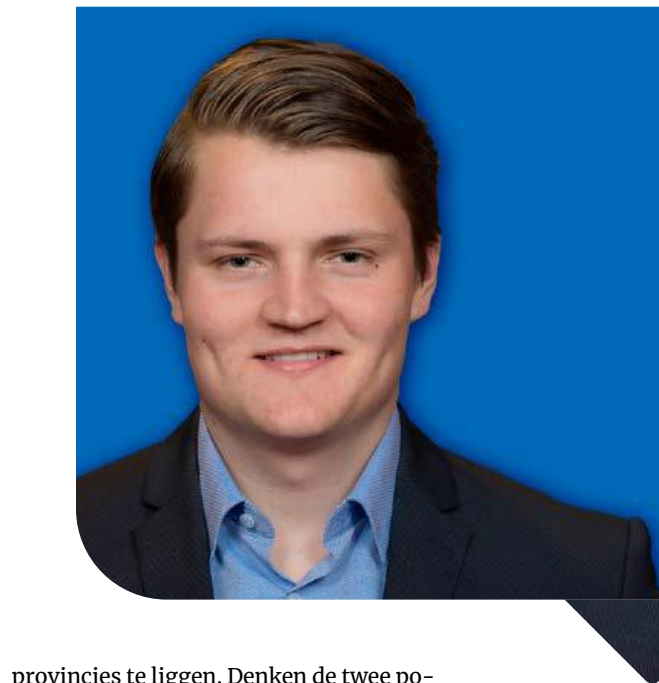
daar een rol in spelen. Zij zijn het doorgeefluik van het kabinet geweest dat kritiek demonstreert, terwijl de cijfers aan onze kant staan!”

Schenk is langsgeslagen bij boeren om hun verhaal te horen. “Zij zien de toekomst zwaar tegemoet. Er worden vanuit Den Haag al jaren onhaalbare doelen en onrealistische eisen gesteld. Ze hebben ook door dat er helemaal geen crisis is. Een bloemenboer vertelde me juist dat bloemen beter groeien door stikstof! Dit beleid is duidelijk onderdeel van een grotere agenda die erop gericht is vrijheid te ontnemen, boeren te onteigenen en de boerencultuur dood te slaan. Dat mag niet gebeuren. We staan op een onomkeerbaar punt: Als deze bedrijven weg zijn, komen ze nooit meer terug.”

Koopmans maakt zich ook zorgen, voornamelijk over onze voedselzekerheid. “Deze staat gigantisch onder druk. Als boeren verdwijnen, worden we nog afhankelijker van voedsel en transport uit het buitenland. Dat maakt ons heel kwetsbaar en het is alles behalve duurzaam, terwijl we hier de beste en meest duurzame boeren ter wereld hebben!” Ze ziet dat er een andere agenda gevoerd wordt dan naar de buitenwereld wordt gecommuniceerd. “Tien jaar geleden zei iemand tegen me dat ze van Nederland één grote stad willen maken. In mijn hart kon ik dat eerst niet geloven, maar nu geloof ik wel dat dat klopt. Op deze manier krijgen ze alle voedsel in beheer, met daarmee de ultieme controle. Dit plan is jaren geleden al in gang gezet.” De Friezin heeft een spoeddebat aangevraagd om de gevolgen van het stikstofbeleid in kaart te laten brengen. “Dat is namelijk nog niet gebeurd. Op die manier probeer ik de rest van de gemeenteraad te bewegen en ze dit beleid niet langer te laten steunen.”

Volgens Koopmans moet de oplossing niet uit de politiek worden verwacht. “Het volk moet op gaan staan. Ik zie gelukkig dat steeds meer mensen doorhebben wat er gebeurt en dat deze stikstofplannen niet op zichzelf staan. De coronamaatregelen, de hoge energieprijzen, de enorme inflatie en verarming horen hier ook bij. Er komen hopelijk meer mensen in opstand. De droom dat mijn kinderen ook boer kunnen worden, heb ik losgelaten. Ik wil wel dat ze te eten hebben.” ■

De invulling en uitvoering van het landelijke beleid komen uiteindelijk bij de

Beeld: Milan Schenk

provincies te liggen. Denken de twee politici in hun regio daarom meer gedaan te kunnen krijgen voor hun achterban? Koopmans: “Nee. De provincie Friesland heeft al een alternatief plan gemaakt, maar inhoudelijk zijn het nog steeds dezelfde punten, alleen in een ander tijdsplan.” Schenk is hoopvoller, vooral wat de gemeenten betreft. “Wij kunnen de plannen dwarsbomen door ze simpelweg niet uit te voeren. Wat er vervolgens gebeurt is afwachten, maar we kunnen in elk geval veel tijd rekken.” Daarbij komen nog de verkiezingen voor de Provinciale Staten en de Eerste Kamer in maart 2023. “Ik hoop dat de huidige coalitie door de stemmers wordt afgestraft. Het kabinet is haar draagvlak volledig verloren, dus ik hoop dat het hiij gaat keren. Dan hebben we weer een land om trots op te zijn.”

Volgens Koopmans moet de oplossing niet uit de politiek worden verwacht. “Het volk moet op gaan staan. Ik zie gelukkig dat steeds meer mensen doorhebben wat er gebeurt en dat deze stikstofplannen niet op zichzelf staan. De coronamaatregelen, de hoge energieprijzen, de enorme inflatie en verarming horen hier ook bij. Er komen hopelijk meer mensen in opstand. De droom dat mijn kinderen ook boer kunnen worden, heb ik losgelaten. Ik wil wel dat ze te eten hebben.” ■

STIKSTOFEXPERT JAAP HANEKAMP

“We hebben natuur gelijkgesteld aan stikstof. Onzinnig”

WAAR ZIJN DE CIJFERS OP GEBASEERD?

Karel Beckman

Jaap Hanekamp, universitair hoofddocent chemie en wetenschapsfilosofie aan University College Roosevelt in Middelburg en toegevoegd hoogleraar aan de University of Massachusetts Amherst, is al jaren de belangrijkste wetenschappelijke criticus van het Nederlandse stikstofbeleid. Hij was in de jaren '90 een van de oprichters van de Stichting Heidelberg Appeal Nederland, een groep hoogleraren die kritisch waren over het milieubeleid. Dat ging destijds vooral om de zure regen en de ammoniakuitstoot. Hanekamp had zich volledig gestort op de regelgeving die destijds over de landbouw werd uitgestort, maar tot zijn stomme verbazing verdween het onderwerp van de ene dag op de andere van de beleidsradar.

Nederland heeft 162 Natura 2000 gebieden aangemeld in Brussel, vertelt Hanekamp. Voor elk van die gebieden – bos, veengebied, heide, water, duinen, enzovoort – is een KDW vastgesteld, uitgedrukt in een maximum hoeveelheid kilogram stikstof per hectare per jaar dat op dat gebied mag neerslaan. Die normen zijn al in 1988 opgetuigd tijdens een Noors milieucongres. “Ik heb het originele rapport nog weten te achterhalen”, stelt Hanekamp.

Nu draait alles om stikstof, maar ook dat beleid kent een lange geschiedenis. In een recent gesprek op videokanaal Café Weltschmerz met een

andere luis in de pels van het milieubeleid, wetenschapsjournalist Marcel Crok, legt Hanekamp uit hoe de stikstofnormen – de zogeheten kritische depositiewaarden (KDW's) tot stand zijn gekomen – en waarom ze volgens hem helemaal niet gebruikt zouden mogen worden.

“Onvoorstelbaar. Er is helemaal niet gekeken naar de kosten van het beleid”

genden een klein stukje natuur, van 1 bij 1 meter, of zelfs nog kleiner, 10 bij 10 centimeter, met stikstof opgelost in water. Dan stelden ze vast dat bij een bepaalde hoeveelheid ‘het risico toeneemt’. Welk risico? Over welk tijdsplan? Dat is subjectief. Het hangt af van welk eindpunt je kiest en wat voor criteria je aanlegt. Bladval? Biodiversiteit? Groei? Wat is dan precies schade gezien de verschillende eindpunten? Als iets harder groeit, is dat schade?”

Van critici van het stikstofbeleid wordt vaak gezegd dat ze het stikstofprobleem ‘ontkennen’, maar Hanekamp maakt duidelijk dat ‘het probleem’ niet helder is gedefinieerd. Daarnaast vindt hij het onacceptabel dat de beleidsmakers uitgaan van één getal. “Er zitten geen onzekerheidsmarges in, geen bandbreedtes. Als wetenschapper snap ik hier niets van. Ik heb nog nooit meegemaakt dat iets op deze manier is geregeld.”

Waar het op neerkomt, zegt Hanekamp, is dat natuurbeheer in Nederland nu simpelweg gelijk is gesteld aan stikstofbelasting. “We hebben in Nederland besloten dat natuur hetzelfde is als stikstof. Dat is onzinnig. Ecosystemen worden op tal van manieren beïnvloed. Stikstof is daar slechts één van. Beheer is van wezenlijk belang. Grondwater-

stand, klimaat, hoe het land wordt gebruikt, recreatie, CO₂, ga zo maar door. Waarom alles ophangen aan stikstof? Duitsland doet dat niet. In een van mijn blog-posts laat ik zien dat in Nederland de heide rood kleurt, en in Duitsland groen, terwijl het gaat om hetzelfde type, hetzelfde soort locatie. Natuurlijk heeft stikstof invloed op ecosystemen. Boeren gebruiken het niet voor niks. De vraag is, hoe belangrijk is stikstof in het hele spectrum van factoren dat de natuur beïnvloedt.”

Wat Hanekamp verder verbijsterend vindt, is dat er aan het stikstofbeleid geen enkele brede maatschappelijke kosten-batenanalyse is gekoppeld. “Ik heb veel ervaring in de voedselveiligheid. Daar wordt standaard gekeken of een norm haalbaar is. Je wilt niet de voedselproductie onmogelijk maken vanwege je veiligheidsnormen. Het bizarre is dat de stikstof-KDW's hier nooit aan onderworpen zijn geweest. Men heeft de KDW's zonder kosten-batenanalyse in de wet gezet. Er is helemaal niet gekeken naar de kosten van het beleid. Onvoorstelbaar. Ik ben hier nog iedere dag verbaasd over.”

In december 2020 heeft de Tweede Kamer nog een motie aangenomen van kamerleden Geurts (CDA) en Harbers (VVD) waarin de regering werd gevraagd om een kosten-batenanalyse, stelt Hanekamp. “Maar daar is niets mee gedaan.”

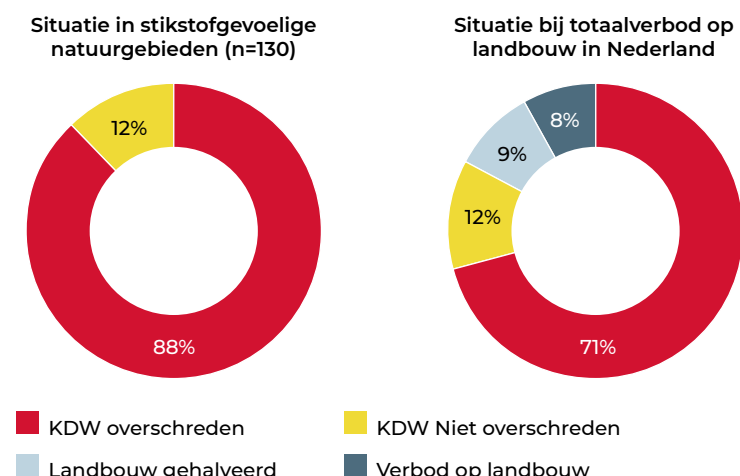
Hij vertelt dat wetenschapsjournalist Geesje Rotgers van stichting Agrifact heeft uitgerekend dat als je alle landbouw in Nederland weghaalt, nog steeds 70 procent van de KDW's onhaalbaar is. “Dat krijg je als je beleid op deze manier vorm geeft. Stikstofdepositie is een normale bijwerking van de landbouw. Het is onvermijde-

lijk, of je nou hier landbouw bedrijft of elders in de wereld. We kunnen de uitstoot optimaliseren, maar we kunnen het niet vermijden. Moeten we de landbouw dan maar beëindigen? Dan wordt het ergens anders gedaan.”

Hanekamp noemde het stikstofbeleid in een eerder interview met De Andere Krant “kansloos, nutteloos, kostbaar – waanzin.” Dat zijn stevige woorden, erkent hij. “Ze zijn gebaseerd op mijn constatering dat het beleid in Nederland natuur gelijk stelt aan stikstof. We gaan nu 30 miljard euro hieraan besteden, maar je weet nu al dat de resultaten hiervan onzichtbaar zullen zijn. Mijn gebroeders pleegkinderen kunnen de touwtjes amper aan elkaar knopen. Dan gooien we zoveel geld weg.”

Als de boeren worden weggejaagd, zal dat voor de natuur uiteindelijk niets uitmaken, zegt Hanekamp. “Het enige resultaat is dat wij dan aan economische kracht verliezen en dat de voedselproductie in de wereld achteruit gaat. Op alle fronten verliezen we dus.” ■

Het stikstofbeleid berust op twee pijlers, legt Hanekamp uit: de Kritische Depositiewaarden en het Aerius/OPS model waarmee de verspreiding en neerslag van stikstof wordt berekend voor individuele landbouwbedrijven en projecten. Beide pijlers deugen volgens Hanekamp niet. Over de KDW's bracht hij onder meer deze studie uit: bit.ly/Stikstof-kritische-beschouwingen (16-08-2022). Recent publiceerde hij een vernietigende studie over het Aerius/OPS model: bit.ly/kritiek-op-prestaties-aerius-model (16-08-2022).

Zelfs bij een totaalverbod op alle landbouw in Nederland wordt 71 procent van de stikstofnormen overschreden. Bron: bit.ly/Nationale-grondroef

COA KOOPT HOTEL – “DIE ASIELZOEKERS GAAN BIJ JULLIE GEVESTIGD WORDEN”

“Wij zijn niet xenofob, Albergen is een testcase voor Nederland”

GEMEENTE-BESTUUR GEPASSEERD DOOR DEN HAAG

Honderden mensen namen deel aan een protestmars tegen de opvang van asielzoekers in Albergen, 21 Augustus 2022. Fotografie: ANP News United

Voor velen kwam anderhalve week geleden het bericht dat het COA hotel ‘t Elshuys in het Twentse Albergen heeft gekocht als donderslag bij heldere hemel. John de Vries zag het onheil maanden geleden al aankomen. “In april doken hier ineens vreemde mensen op bij het hotel die veel langer dan een paar nachtjes bleven. Ik kan het allemaal vanuit mijn huis zien, want ik woon recht tegenover het hotel.”

Ido Dijkstra

In coronatijd heeft De Vries met vier anderen een lokale politieke partij opgericht: Keerpunt22, om ook in de gemeente Tubbergen – waar Albergen onder valt – een steentje bij te dragen aan de gemeenschap. Vanuit zijn ambtspositie kwam hij te weten dat die vreemde mensen ‘statushouders’ waren, die het COA in ‘t Elshuys had ondergebracht. Tijdelijk, zo werd hem medegedeeld. “De gemeente wilde het niet naar buiten brengen, omdat er dan onrust zou ontstaan. Ik zei: er ontstaat onrust als we dingen achterhouden.”

Begin augustus, vlak voor zijn vakantie met de camper naar Portugal, informeerde De Vries nog even naar de laatste stand van zaken. Hij

“Onze kneuterige, hechte dorpscultuur raakt ontwricht”

niet dat je het zelf ook bent”, aldus Van den Ende. De Nederlandse burgerjournaliste die in Rusland verblijft, ontmoette ook Dariya Dugina in de Donbas tijdens een perstour. “Ik heb met haar gesproken, niet wetende dat het de laatste keer was dat ik haar zou zien en spreken. Ze kwam over als een moedige intelligente vrouw, die wist waarvoor ze stond: voor Rusland. Zij verafschuwde de westerse propaganda. Nu is zij volgens onderzoeken van de FSB (Russische geheime dienst – red.) vermoord door een agente van Oekraïense SBU (Oekraïense geheime dienst) genaamd Natalya Vovk, die de autobom geken over geschreven. Dat betekent

Poetin. Ik heb Alexander Dugin zelf ontmoet op een conferentie afgelopen maand en met hem gesproken. Wat de westerse media berichten is absurd. Hij is een echte Russische patriot, zeer zeker geen fascist of extreemrechtse nationalist. Hij heeft veel stromingen onderzocht in het verleden, van communisme tot nazisme, en daarover talloze boeken over geschreven. Dat betekent

werkte ze onder het psuedoniem Darya Platonova (Platon). Alexander Dugin wordt in de westerse media afgeschilderd als de ‘fluisteraar van Vladimir Poetin’. Geregeld wordt hij neergezet als het ‘brein’ van de Russische president. “Dat klopt absoluut niet. Dugin heeft zeker niet zoveel invloed als beweerd wordt. Het is niet zeker of hij wel de absolute toegang heeft tot

de bom voor Alexander Dugin bedoeld was, of zijn dochter.” Alexander Dugin in een afscheids toespraak: “Zoals u weet, werd mijn dochter Dariya tijdens een terroristische daad van het Oekraïense nazi-regime op 20 augustus voor mijn ogen op brute wijze vermoord, terwijl ze terugkeerde van het folklorefestival in de buurt van Moskou. Ze riep nooit op tot geweld of oorlog. Ze was een rijzende ster aan het begin van haar reis. De vijanden van Rusland hebben haar op oneervolle wijze, in het geniep, gedood. Dergelijke terroristische daden zijn bedoeld om de wil van de Russen te breken door zich te richten op de besten en meest kwetsbaren on-

kreeg vanuit de gemeente te horen: “Geen zorgen. Wij hebben het COA medegedeeld dat we niet meewerken aan de bestemmingswijziging. Er kan geen woonfunctie op komen.” In Zuid-Europa kreeg hij een onheils-telefoontje: het COA had het hotel gekocht voor 1,7 miljoen euro. De Vries brak woedend zijn vakantie af en reed in een rechte lijn terug naar zijn dorp. Sindsdien staat hij spreekwoordelijk, en soms letterlijk, op de barricaden. Hij is niet voorgelogen door raadsleden, weet De Vries. “Den Haag heeft het gemeentebestuur – dat wel naïef is geweest – gepasseerd onder de noemer crisis. Precies zoals ze ook hebben gedaan met de lockdowns

vang gerealiseerd voor 60 Oekraïense vluchtelingen.” Het is niet genoeg voor de regering. Afgelopen dinsdag (23 augustus) kwam Eric van der Burg op bezoek. De staatssecretaris Asielzaken liet doorscheremen dat “de asielzoekers er gaan komen. Over hoe je dat doet, daar ga ik het met het gemeentebestuur over hebben”. De Vries: “Ik vond zijn houding dramatisch. Onderhandelingsruimte is er niet. Hij erkende dat de staat de gemeente heeft gepasseerd, maar liet doodleuk weten dat er alleen te praten valt over hoe we mee willen werken. Zo niet, dan gaat de staat het op landelijk niveau afdekken met de beste juristen

gebracht. We hebben aantoonbaar als ons best gedaan met de opvang van statushouders. We willen praten over wat maximaal haalbaar is voor onze gemeenschap. Maar wel met gezond verstand. Ik werkte voor de marechaussee en ben vaak in asielzoekerscentra geweest. Ik heb gezien wat er gebeurt als je grote groepen bij elkaar zet die niks te doen hebben. We staan bekend als de veiligste gemeente van Nederland. Dat met één dorpsagent en twee toezichthouders. Je kunt nu wachten op overlast als het doorgaat. Dat gebeurt ook als je hier 300 vreemde Belgen of Noren neerzet, die niks te doen hebben. Het heeft niks met rechtsextremisme te maken.”

Volgens De Vries is het van belang dat Nederland in gaat zien wat er werkelijk speelt. “Als ze dit erdoor krijgen, kunnen ze dit overal in het land gaan doen. De Wet verplaatsing bevolking is er in het zomerreces doorheen gedrukt. Dat is geen toeval. Ze testen hoever ze kunnen gaan. Het zou mij niet verbazen als ze daarna ook achter de Nederlandse voordeur hun slag gaan proberen te slaan”, aldus De Vries, die ook zijn eigen huis in waarde ziet dalen. “De banken en verzekeraars stellen in hun risico-analyses dat het onveilig wordt met een azz in de straat. Daardoor daalt de WOZ-waarde van mijn huis en moet ik straks meer premie betalen. Als ik dat als burger constateer ben ik ineens racist. Bizar.” ■

‘Bijstandsgezin en asielzoeker onder één dak’
Milo Schoenmaker, voorzitter van het COA, opperde in De Volkskrant het idee om een bijstandsgezin en asielzoeker in de toekomst onder één dak te huisvesten. Op dit moment krijgen veel statushouders voorrang bij het toewijzen van een woning, terwijl ook onder bijstandsgroepen de nood hoog is. Volgens Schoenmaker kan de staat twee vliegen in één klap slaan door bijvoorbeeld een bijstandsmoeder met kinderen samen te laten wonen met een statushouder in hetzelfde gebouw. Het zou volgens hem een mogelijke oplossing zijn voor de woningnood.

Dramatische daling van koopkracht ingezet, moeilijke winter wacht

De media staan de laatste maanden vol met berichten dat alles duurder wordt. Gezinnen met modale inkomens en zelfs daarboven komen in problemen omdat ze de rekeningen niet meer kunnen betalen. Niet alleen de oplopende energierekening is de boosdoener. Op verschillende fronten is sprake van stijgende kosten. Alles overziend, is er sprake van een dramatische daling van koopkracht. Er wacht ons een moeilijke winter.

Frank Knopers
Geotrendlines

Wie dit jaar een nieuw energiecontract moet afsluiten, is met een verbruik van 3.500 KWh stroom en 1.500 kubieke meter gas op jaarbasis zeker 6.500 euro kwijt. Dat is ruim 4.000 euro meer dan een jaar geleden, zo blijkt uit cijfers van vergelijkingssite Gaslicht.com. Energieleveranciers bieden door de grote onzekerheid in de markt alleen nog maar variabele contracten aan. In het slechtste geval kan de rekening aan het eind van het jaar dus nog hoger uitvallen. Steeds meer huishoudens zullen van een vast contract naar een duur variabel contract moeten overstappen en daarmee te maken krijgen.

De olieprijs is sinds juni met 20 procent gedaald, maar de prijzen van brandstoffen dalen veel minder snel. Door gebrek aan raffinagecapaciteit blijven de prijzen van benzine, diesel en kerosine relatief hoog. Dat probleem is pas na de coronacrisis zichtbaar geworden door de sterk toegenomen vraag naar brandstof. Het aanbod blijft schaars, waardoor winstmarges van raffinaderijen tot recordhoogte zijn gestegen. Vergeleken met een jaar geleden is de prijs van benzine met 13 procent gestegen, terwijl diesel zelfs 35 procent duurder is geworden. Dat is na aftrek van de accijnsverlaging, die eind dit jaar afloopt. In de inflatiecijfers van het CBS wegen de prijzen van energie en brandstoffen zwaar mee. Ook de boodschappen worden steeds duurder. Omgekeerd komt dat neer op een kostenstijging van ongeveer 1.500 euro op jaarbasis voor een gezin met twee kinderen. Norman Buysse van het GfK: “Meestal gaat het boodschappenmandje met de inflatie mee, zo’n twee of drie procent per jaar.” Hij verwacht geen verbetering. “Alle factoren die van invloed zijn op de prijsverhoging: grondstoffen, energie en arbeid, die blijven schaars en dus duur”, aldus Buysse.

Ook wonen zal voor veel mensen duurder worden. Huurders krijgen volgend jaar waarschijnlijk te maken met flink hogere woonlasten, omdat de huurstijging gekoppeld is aan de inflatie. De inflatie is torenhoog: 10 procent. Voor de sociale huursector waren de huren tot begin juli dit jaar bevroren, maar volgend jaar kunnen deze wel omhoog. Als verhuurders de inflatie volledig doorberekenen, dan gaat het in veel gevallen al om een stijging van meer dan 100 euro in de maandelijkse lasten. Wie op zoek is naar een koopwoning heeft vooral last van de sterk gestegen hypotheekrente. Eind vorig jaar kon men de rente op een hypotheek met NHG voor tien jaar vastzetten tegen ongeveer 1 procent. De goedkoopste aanbieders zitten nu op ongeveer 3,2 procent. Dat scheelt op een hypotheekbedrag van 350.000 euro al snel honderden euro’s per maand aan rentelasten. Wie nu op zoek is naar een koopwoning heeft meer keuze dan begin dit jaar, maar de betaalbaarheid is door de hoge hypotheekrente niet verbeterd. De maximale leencapaciteit kan volgend jaar lager uitvallen, omdat deze wettelijk bepaald wordt door het Nibud-advies. Op 1 oktober wordt het definitieve advies voor volgend jaar ingeleverd in Den Haag, aangepast aan de laatste economische ontwikkelingen. Door de stijging van veel vaste lasten kan de hypotheekruimte lager uitvallen. “Vooral snog zien we een echte daling van de bestedingsruimte van mensen. Als dat zo blijft, dan heeft dat zijn weerslag op alle financiën, dus ook op de leenruimte voor hypotheek”, zo verklaarde Marcel Warnaar van het Nibud.

“1,2 miljoen huishoudens kunnen moeite krijgen met het betalen van hun maandelijkse lasten”

De onvrede onder de bevolking zal verder toenemen naarmate meer mensen de rekeningen niet meer kunnen betalen. Volgens het donkerste scenario van het Centraal Planbureau kunnen 1,2 miljoen huishoudens moeite krijgen met het betalen van hun maandelijkse lasten. Dat zal leiden tot meer protesten, maar ook tot meer wanbetalingen. In Engeland wordt in oktober het wettelijke maximum voor de energierekening verhoogd, waardoor energarmoede dreigt voor miljoenen Britten. Uit protest gaan er al stemmen op om de energierekening vanaf dat moment niet meer te betalen. ■

Vermoorde Dariya Dugina ‘verafschuwde de westerse propaganda’

Burgerjournaliste Sonja van den Ende was afgelopen week bij de herdenkingsdienst van Dariya Dugina, de vermoorde dochter van de Russische filosoof en politicoloog Alexander Dugin, die in de westerse mainstreammedia geframed wordt als fascist en Poetin-adept. “Zover is het gekomen met het Westen. Hoe lang moet deze waanzin nog doorgaan?”

Van onze redacteur

De 29-jarige Russische journaliste Dariya Dugina kwam vorige week zaterdag in de omgeving van Moskou om het leven na het ontploffen van een autobom. Zij studeerde net als haar vader Alexander filosofie en werkte als reporter en politicoloog. Omdat ze een groot bewonderaar was van de Griekse filosoof Plato,

niet dat je het zelf ook bent”, aldus Van den Ende. De Nederlandse burgerjournaliste die in Rusland verblijft, ontmoette ook Dariya Dugina in de Donbas tijdens een perstour. “Ik heb met haar gesproken, niet wetende dat het de laatste keer was dat ik haar zou zien en spreken. Ze kwam over als een moedige intelligente vrouw, die wist waarvoor ze stond: voor Rusland. Zij verafschuwde de westerse propaganda. Nu is zij volgens onderzoeken van de FSB (Russische geheime dienst – red.) vermoord door een agente van Oekraïense SBU (Oekraïense geheime dienst) genaamd Natalya Vovk, die de autobom geken over geschreven. Dat betekent

de bom voor Alexander Dugin bedoeld was, of zijn dochter.” Alexander Dugin in een afscheids toespraak: “Zoals u weet, werd mijn dochter Dariya tijdens een terroristische daad van het Oekraïense nazi-regime op 20 augustus voor mijn ogen op brute wijze vermoord, terwijl ze terugkeerde van het folklorefestival in de buurt van Moskou. Ze riep nooit op tot geweld of oorlog. Ze was een rijzende ster aan het begin van haar reis. De vijanden van Rusland hebben haar op oneervolle wijze, in het geniep, gedood. Dergelijke terroristische daden zijn bedoeld om de wil van de Russen te breken door zich te richten op de besten en meest kwetsbaren on-

“Ze was een rijzende ster aan het begin van haar reis”

der hen. Het zou te kleinzielig en on-Russisch zijn om eenvoudige wraak of vergelding te wensen. In plaats daarvan hebben we de overwinning nodig. Dus winnen, alsjeblieft!”

Van den Ende beschrijft de ceremonie als “een waardige manier van afscheid. Ook Russen die afiniteit met haar hadden, konden afscheid komen nemen. Een lange rij liep langs de kist van Dariya,

met ernaast haar vader Alexander Dugin, haar moeder, haar broer en de eigenaar van Tsaregrad TV Konstantin Malofeev. Liberaal, moslim, atheïst en orthodox, zij kwamen massaal afscheid nemen van een veel te jong gestorven Dariya, bruto vermoord door Oekraïne en haar handlangers de Westerse veiligheidsdiensten, zoals de CIA. Zij stond, net als haar vader – en ook ik – op de Peacemaker, ofwel de dodenlijst van Oekraïne met als hoofdkantoor Langley, Virginia, USA, het adres van de CIA. Zover is het gekomen met het Westen, zij vermoorden nu mensen die in de Donbas waren, hoe lang moet deze waanzin nog doorgaan?” ■

“De overheid zaait verdeeldheid onder de boeren”

Anja Veerman
Fotografie: MKfotografie

Onder druk van de overheid verdwijnen de laatste decennia steeds meer boerenbedrijven. Het wordt de boeren heel lastig gemaakt door het zwabberbeleid van de overheid. Velen van hen geloven niet dat het onvermogen van Den Haag is, maar bewust beleid om uiteindelijk de boerensector te hervormen. De Andere Krant ging op bezoek bij vier wakkere Noord-Hollandse landbouwbedrijven en vroeg daar hoe het is om te boeren in deze turbulente tijden.

► **Peter Appelman**, Margo van der Vliet en zoon Dave Appelman leiden samen Appelman Vegetables, een groenteteeltbedrijf in Stompnetoren. Samen met vast- en seizoenspersoneel telen ze broccoli, bloemkool, rode- en witte kool voor de verkoop aan supermarkten. Peter Appelman heeft door zijn drukke bestaan geen tijd om te demonstreren, maar steunt de boerenprotesten wel en is klaar met de leugens van de politiek. “Willen ze eerlijk veranderen, dan moet het RIVM ook toegeven dat ze meer resten van geneesmiddelen in het oppervlaktewater vinden dan van gewasbeschermingsmiddelen. Als een staatssecretaris trots noemt dat elektrisch taxiën op Schiphol goed is voor het klimaat, maar het opstijgen van vliegtuigen niet noemt, dan neem je de boel behoorlijk in de maling. Ik wil best soepel zijn, maar dan moet de hele maatschappij mee in de transitie en niet alleen de boeren.”

Appelman doet het al lange tijd heel anders. “Onze gezondheid hangt af van een rijke bodem, want voedsel dat daarop groeit brengt ons gezondheid. Ik begon vijftien jaar geleden noodgedwongen met ander bodembeheer omdat bijna niets

meer wilde groeien. Via het Louis Bolk kennisinstituut (duurzame landbouw), bodemonderzoek, boeken en cursussen kwam ik erachter dat ik via de Rijks Middelebare Landbouwschool dingen leerde, zoals NPK strooien – stikstof, fosfor en kalium – waarmee ik vals ben voorgelicht. Na de Tweede Wereldoorlog was er maar

“Ik wil best soepel zijn, maar dan moet de hele maatschappij mee in de transitie en niet alleen de boeren”

één partij die er belang bij had om stikstof te verkopen: de overheid. Zij hadden goedkoop gas en chemiebedrijf DSM – Dutch State Mines – en wilden gewoon kunstmest produceren. De overheid wil van alles van ons, maar we komen geen

OP BEZOEK BIJ BOEREN IN NOORD-HOLLAND

Beeld: Peter Appelman

steek verder zolang wij eieren importeren uit Oekraïne en het hier verboden is om te produceren.” Toch teelt Appelman niet als biologisch boer. “De gemiddelde klant in de supermarkt wil simpelweg niet extra betalen”, vertelt hij. “Als mensen met steeds hogere kosten te maken krijgen, zoals nu het geval is, dan wordt voedsel een sluitpost.” ■

Voor een voorstelling van theatergroep De Karavaan is Appelman enige tijd gevolgd. Deze voorstellingen ‘Grondproeven 2’ vinden plaats van 2 tot 4 september in de Noordoostpolder.

Beeld: Ruud Govers

► **Ruud Govers’** melkveehouderij ligt aan de Noordervaart in Stompnetoren. Sinds vijf jaar hangt op 150 meter afstand van de koeien 5G-apparatuur aan een grote elektriciteitsmast. Govers: “5G moeten we echt

niet onderschatten, ik merk aan mijn koeien dat ze daar last van hebben. We hebben het aangekaart, maar dan krijg je als antwoord dat schadelijkheid niet is bewezen. Dat is niet waar, die koeien voelen die straling, ik zie het aan hun gedrag.” De sloot aan de voorkant van het erf heeft een grauwe kleur. Govers denkt dat fosfaattekort het probleem is. “Het grauwe water stroomt binnen vanuit de Noordervaart. Jaren was er fosfaatoverschot en nu lijkt het een fosfaattekort. En fosfaat is voedsel voor waterplanten. Je ziet het riet slap hangen en het is zwart aan de randen.”

Dit jaar is het bedrijf van Govers kleiner geworden. Hij gaat terug van 80 naar 55 koeien. Door natuurlijk verloop en door verkoop. “Ik heb negen van mijn beste koeien aan een collega verkocht. Hij verplaatste van Zeewolde naar Lutjewinkel in Noord-Holland, omdat hij is uitgekocht vanwege de komst van een enorm datacenter op zijn land. Hij kwam bij mij toen hij hoorde dat ik moest minderen met koeien.”

Govers levert zijn melk aan Cono, een boerencoöperatie in de Beemsterpolder die kazen maakt en dagelijks verse melk geleverd krijgt van ruim 400 veehouders. De kaasmaker heeft duurzaamheid al twintig jaar hoog in het vaandel staan.

Govers: “In het dagelijks bestuur zitten bijna allemaal boeren. Cono is een schone fabriek. Ze hebben een Caring Dairy programma met 18 punten waaraan je moet kunnen voldoen en voor elk punt betalen ze de boer extra. Hun streven is ooit te kunnen draaien op

“5G moeten we echt niet onderschatten, ik merk aan mijn koeien dat ze daar last van hebben”

de melk van 100 procent Noord-Hollandse boerderijen.” Bij Govers is een grote banner vanaf de weg te zien, waarop je kunt lezen dat Cono achter de boeren staat en trots is op de samenwerking. Voor de kaasfabriek prijkt dan ook een omgekeerde vlag. ■

► **Ad Keesom** volgde in 1986 zijn vader op, die in 1960 op de boerderij in Berkhout van start ging als melkveehouder. Zelf heeft hij geen opvolgers, zijn kinderen willen niet. Keesom noemt vijf boeren op in zijn omgeving die ook geen opvolger hebben. In 2000 is hij voor 40 procent afgekeurd. Zijn overgebleven 35 koeien staan 8 maanden van het jaar op vers grasland. Bij hitte of slecht weer kunnen ze teruglopen naar de stal. Drie hectare

“Ik ben nog steeds verbijsterd over wat de ME op het Museumplein deed”

van zijn land verhuurt hij voor tulpenteelt, elk jaar een ander stuk vanwege zevenjarige wisselteelt. Verder doet hij nog wat loonwerk met zijn trekker.

Keesom komt veel op demonstraties, ook op zijn eigen erf staan uitingen van protest. “Ik ben al sinds de eerste demonstratie van de boeren goed wakker, eigenlijk al sinds de jaren tachtig. Dat komt door alle regels van de regering en de EU die we als boeren door de maag gesplitst krijgen. Veel boeren zijn wakker sinds 2019 of worden dat nu. Sommigen denken nog steeds dat de politiek het wel gaat oplossen voor ons. Eigenlijk vertrouw ik de politiek helemaal niet meer. Ook BBB van Caroline van der Plas vind ik lastig te geloven. Stel dat ze 25 zetels krijgen, wat doen ze dan?” In januari was hij nog met drie trekkers in Amsterdam bij de beruchte demonstratie op het Museumplein. “Ik ben nog steeds verbijsterd over wat de ME daar deed.”

De stikstofplannen noemt hij waanzin. “Het is al gedebunkt. We hebben geen stikstofprobleem, ze willen onze grond. Alleen Nederland heeft dit probleem. Dat kan niet. Tata Steel en Schiphol hebben de grootste uitstoot van ons land, hebben niet eens een vergunning en mogen vrij uitstoten.” Op het viaduct vlak bij de boerderij van Keesom staan dagelijks burgers de boeren te steunen. Hij waardeert dat zeer en

sluit zelf regelmatig aan met zijn trekker, volgens Keesom “een teken dat heel veel burgers achter de boeren staan”. ■

Beeld: Ad Keesom

Beeld: Paul en Ellen Wagenaar

► **Paul Wagenaar**, melkveehouder, is zijn hele leven al boer, waarvan 30 jaar biologisch. Hij is geboren in het Noord-Hollandse Westwoud en na een uitstapje in Friesland in 2001 weer teruggekomen in het Noord-Hollandse Wijdenes. Daar heeft hij een melkveebedrijf met 55 melkkoeien en een recreatieve tak erbij: een kleine camping en appartementen aan het Markermeer.

In 1983 vertrok hij met echtgenote Ellen naar Friesland om daar met zijn broer en schoonzus een grotere boerderij te exploiteren. Het was de tijd van de bo-

Wagenaar zette zelf de stap om een kleinere boerderij te kopen en nam afscheid van de Rabo. “De quotering was het begin van een gezond wantrouwen in de overheid. De regelgeving en controle is sindsdien alleen maar toegenomen en verandert continu. De boer weet niet waar hij aan toe is. Nu met het stikstofverhaal, wat helemaal niet klopt, wordt de boer opgeofferd. Het bevreemdt ons al jaren dat de overheid niet meer inzette op het biologisch boeren. En nu wordt het groenboerenplan vanuit de biologische

terberg en dat het melkquotum werd ingevoerd. Paul: “Vanwege verhuizing en een melkziekte kregen we geen goed melkquotum. Na veel bezwaren die niet ingewilligd werden, zaten we later ook nog met een superheffings-schuld. De Rabobank adviseerde ons toen om maar te stoppen.”

sector ineens omarmt. Zo probeert de overheid verdeeldheid onder de boeren te zaaien.”

Vanwege hun biologische manier van werken en leven paste het vaccineren absoluut niet in hun denkwijze en leefstijl. Na wat informatie paste de puzzelstukjes

“De quotering was het begin van een gezond wantrouwen in de overheid”

in elkaar en zijn zij zich goed bewust van de agenda die hier achter zit. “We zijn in contact gekomen met Nieuw-Westfriesland. Een groep mensen die willen werken en leven met de principes van Society 4.0 in het hoofd.” ■

Beeld: Ruud Govers

DeAndereAgenda

VOOR HET NIEUWE SAMEN LEVEN

Een eerlijke economie met de Florijn

De florijn is een zogenaamde complementaire munt, die náást de officiële munt circuleert. Het doel van florijn is naast de euro een extra geldstroom te genereren, waardoor de koopkracht van consumenten wordt versterkt en de omzet en liquiditeit van bedrijven wordt vergroot. Kortom, de financiële crisis op te lossen.

Dit is mogelijk volgens Anthony Migchels, oprichter van de florijn, die enthousiast en vol passie vertelt over de alternatieve munt. De florijn is een wettig betaalmiddel, net als de euro, en past heel goed bij de parallelle samenleving. Migchels zijn doel is dat u er zoveel mogelijk mee gaat betalen. En nog zo min mogelijk met de euro. De euro blijft gewoon de euro, florijn is niet bedoeld om de euro te vervangen. Er komt gewoon een munt bij.

Het probleem is dat er te weinig geld is, dus maken we ons eigen geld: het florijn-netwerk biedt bedrijven rentevrij krediet. Dit kan de kapitaalschaarste binnen het midden- en kleinbedrijf oplossen en dus enorme positieve gevolgen voor de

reële economie hebben. Florijnen blijven namelijk binnen het netwerk circuleren, terwijl euro's in de vorm van rente naar de banken verdwijnen. Dit kan eerlijker. Tijdens deze lezing legt Migchels uit hoe.

- Rosmalen ► 1 september
- 20:00 – 22:00 ► Donatie (richtbedrag €8) ► Aanmelden via Telegram: [bit.ly/lezing-1-sept-florijn](https://t.me/bit.ly/lezing-1-sept-florijn)
- Meer informatie: betalenmetflorijn.nl/wat-is-florijn

BOEK VAN DE WEEK

Groot handboek geneeskrachtige planten

Het Groot handboek der geneeskrachtige planten van dr. Geert Verhelst beleeft inmiddels al zijn tiende druk en is hét naslagwerk voor natuurgeneeskundigen, herbaristen en fytotherapeuten. Het is een groot, dik en zwaar boek en de meeste Europese medicinale planten zijn erin opgenomen.

Geneeskunde met behulp van planten gaat ver terug in de tijd. Eigenlijk was dit de enige vorm van geneeskunde voordat de farmaceutische industrie ontstond. En die bestaat pas een eeuw. Geneeskrachtige planten worden tegenwoordig steeds meer gebruikt ter preventie van kwalen of om onze gezondheid te verbeteren. Wanneer we ze met kennis van zaken aanwenden, hun beperkingen kennen en de nodige veiligheidsmaatregelen in acht nemen, kunnen kruiden dan ook een volwaardige aanvulling zijn bij de reguliere gezondheidszorg.

Deze vorm van genezing, ook wel fytotherapie genoemd, is gebaseerd op het schoonmaken en versterken van lichaam en geest, die onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. In dit boek is te zoeken op ziektes, zodat daar de beste plant bij gezocht kan worden. De mogelijke interacties met andere planten of medicijnen worden benoemd en er wordt veel verteld over de eigenschappen, de vindplaats en de geschiedenis van de plant. Het boek is niet goedkoop, maar het is een naslagwerk voor het leven.

- Geert Verhelst
- €155 ► bit.ly/handboek-geneeskrachtige-planten

Basiscursus Grond- en Mensenrechten

De overheid, politie en de rechterlijke macht lijken zich steeds minder aan te trekken van de Nederlandse wet en internationale verdragen. In tijden dat onze grondrechten met voeten worden getreden is het daarom van groot belang dat we onze juridische weerbaarheid vergroten.

Deze cursus, georganiseerd door de Vrije Mens Academie en gegeven door 'Vrije Jurist' Maria-Louise Genet, is toegankelijk voor iedereen die geïnteresseerd is in het recht. Een wettenbundel is handig, maar voor mensen met een kleine beurs of voor late aanmelders zijn er altijd een paar reservebundels over.

- Schiphol-Rijk ► 2 september
- 12:30 – 16:30 ► €55
- Wettenbundel: €47,50 (Kluwershop of speciale boekhandel)
- bit.ly/vrije-mens-rechten

Lezing De tranen van onze voorouders

Maarten Oversier werkt al ruim 25 jaar als reïncarnatietherapeut en heeft daarvoor veel praktijkervaring opgedaan in het werken met 'De tranen van onze voorouders', waarover hij het boek *Bestaansrecht* heeft geschreven. We leven in een zeer rationeel ingerichte maatschappij, waarin weinig bekend is over hoe pijnlijke gebeurtenissen die zich in de voorgaande familiegeneraties hebben voorgedaan, doorwerken binnen de volgende generaties. Als het nooit is geuit of verwerkt, wordt het in de familie 'opgeslagen'. Leer hoe dit werkt en hoe je hiermee kunt werken.

- Emmen ► 5 september
- 19:00 – 22:00 ► €20
- bit.ly/tranen-voorouders-25-8
- Aanmelden: ericenjohanna@gmail.com

Conferentie Freedom Not Fear

Freedom not Fear is een jaarlijkse conferentie over privacy en digitale rechten. Mensen uit heel Europa ontmoeten elkaar in Brussel. Zij werken daar aan meer vrijheid in de digitale wereld en plannen acties tegen meer toezicht en andere aanvallen op burgerrechten. Het is ook mogelijk met besluitvormers op EU-niveau te praten, maar daarvoor moeten wel speciale registraties worden aangevraagd. Registratie is niet verplicht voor deelname. We willen in vrijheid leven, niet in angst.

- Brussel ► 2 t/m 5 september
- Donatie
- bit.ly/conferentie-brussel

Lezing de Kracht van Liefde

Deze bijeenkomst gaat over Liefde en vertelt hoe je kunt groeien in een open, eerlijk, kwetsbaar en sterk hart. Liefde kent geen angst en doet voordat je het weet je hart ontwaken. Het lichaam, de geest en zelfs de ziel is een verblijfplaats en uitdrukking van liefde, maar niet de liefde zelf. Liefde doordringt de gehele schepping en is de essentie van het bestaan. Presentatie door Médard van Leeuwe, arts en energetisch heler die zijn leven gewijd heeft aan groei in liefde en bewustzijn.

- Zeijen ► 7 september
- 19:30 – 22:15 ► €13 (t/m 22 jaar €8)
- Aanmelden is niet nodig
- innerlijk-besef.nl

Workshop hooimadam of wonderbag maken

De hooimadam wordt gebruikt om brandstof te besparen bij het garen van voedsel. Daarnaast kan het worden gebruikt om een maaltijd warm te houden of om deeg te laten rijzen. In de 'Doe het zelf' op pagina 11 van de krant van vorige week staat beschreven hoe je deze kunt maken, maar als je het toch lastig vindt, kun je in deze workshop onder professionele begeleiding een hooimadam leren maken met de naaimachine en krijg je tips en recepten hoe je die kunt gebruiken.

- Delft ► 1 september ► 11:00 – 15:30
- €59,95
- bit.ly/workshop-hooimadam

Online workshop Hoe blijf je sterk als ondernemer in de huidige tijd?

Hoe gaaf zou het zijn als ondernemers niet meer afhankelijk zijn van de overheid en volledig voor zichzelf kunnen zorgen? Edwin en Julia helpen ondernemers succesvol te zijn. Hun hart ligt bij ondernemers uit het midden en klein bedrijf. Zij beantwoorden vragen zoals: hoe groei ik mijn onderneming, maak ik die stabiel en hoe blijf ik nu sterk in deze huidige tijden als ondernemer? Welke stappen moet ik maken en hoe positioneer ik mezelf?

- Online ► 8 september ► 20:00
- Gratis
- bit.ly/uitdagende-tijden

Stoppen met roken met de Rook Stop Buddy

Er is een nieuwe methode ontwikkeld om eindelijk rookvrij te leven. Met behulp van een app-groep in combinatie met het Rook Stop Buddy-notitieboek en een dagelijks audiofragment met een opdracht en een overpeinzing. Deelnemers kunnen elkaar steunen via de app-groep.

Introspectie is noodzakelijk. De roker zal eigen verantwoordelijkheid moeten nemen en zich wezenlijk moeten afvragen of er een reden is om nooit meer te hoeven roken. In de 21-daagse training moet het mogelijk te zijn te gaan denken als een niet-roker. Rook Stop Buddy benadert het stoppen met roken op een interessante manier. "Vanzelfsprekend is het stoppen met roken onderdeel van het programma, maar daarop wordt niet alle aandacht gevestigd. Met de Rook Stop Buddy methode verleg je de aandacht naar wat je als roker werkelijk wilt: een rookvrij leven", aldus initiatiefnemer Maarten Groen.

Aanmelden kan tot 30 augustus. De startdatum is volgens Groen hét moment om deze investering te doen omdat "de

rokers tijdens de vakantie hebben kunnen nadenken over wat ze van de toekomst willen". Het Rook Stop Buddy-initiatief biedt ook podcasts, deze zijn te volgen op Spotify en Apple podcast.

- www.rookstopbuddy.nl ► €197

Arbeidsvrij je eigen voedsel verbouwen

We leven in bijzondere en soms heftige tijden. Voor veel mensen is het huidige systeem niet toereikend meer om in hun behoeften te voorzien. Dit is de reden dat velen zijn gaan nadenken over en bouwen aan een nieuwe samenleving. Voedsel is hier een belangrijk onderdeel van. Linda Hollink en Philip Forrer werken samen met de Tuin van Oorsprong om een innovatieve, arbeidsvrije manier van voedsel verbouwen onder de aandacht te brengen.

Linda Hollink gelooft in de kracht van voorleven. "Willen wij onze kinderen en toekomstige generaties een andere richting meegeven, dan hebben wij eerst onszelf bij te sturen", stelt zij. "Niets is belangrijker dan de eigen verbinding te herstellen en ons te herinneren dat wij Goddelijke creaties zijn met scheppingskracht. Velen van ons hebben helaas de verbinding verloren, de rolmodellen niet gehad of de inspiratieplekken gemist. Onbewust zijn we hierdoor als mensheid ver van de natuur verwijderd geraakt. De Tuin van Oorsprong in Eesveen is een plek waar een mens volledig in zijn kracht mag komen en mag stralen, opdat hij dan de mooiste wereld kan scheppen. Hiermee leggen we een vreugdevol fundament voor de volgende generaties. De plek is voortdurend in ontwikkeling en een inspirerend voorbeeld voor iedereen die zich geroepen voelt weer in verbinding met de natuur te komen. Is het niet wijs in deze tijd je eigen voedsel te verbouwen? Steeds meer mensen krijgen door dat de weg van de natuur de enige weg is. De natuur is overvloedig en geeft altijd. Zit daar niet de verbinding met onze onuitputtelijke levens- en creatiekracht? We zijn co-creators van onze eigen werkelijkheid en het is tijd dat we daar verantwoordelijkheid voor nemen. Inspiratieplekken zoals de Tuin van Oorsprong zijn hiervoor nodig, maar we hebben ook nieuwe rolmodellen nodig."

De 80-jarige Philip Forrer is zo'n rolmodel, uniek in zijn soort. Hij is een ware meester in samenwerken en samenleven met de natuur. Hij heeft een eenvoudige, arbeidsvrije manier van overvloed creëren ontwikkeld, volledig in harmonie met de natuur. Overvloed van je eigen

voedsel, het hele jaar door zonder te hoeven spitten, zonder onkruid wieden, zonder bemesten en zelfs zonder water geven. Ieder moment kun je beginnen en zelfs in de winter kun je eten uit eigen tuin. Hoe hij dit doet? "Ik imiteer het tropisch regenwoud", zegt Philip. Door te kijken naar en leren van de natuur, heeft Philip een manier gevonden van het bos toe te passen in de tuin. Eenmalig leg je verhoogde tuinbedden aan en de daaropvolgende twintig jaar geven ze, volledig arbeidsvrij, in overvloed.

Steeds meer mensen krijgen door dat de weg van de natuur de enige weg is

Ondanks zijn 80 jaar huppelt en danst Philip op blote voeten door de tuin en slaapt nog met hele bomen. Hij is hét bewijs dat je vitaal oud kunt worden. Zijn onuitputtelijke levenskracht stroomt doordat hij eet uit eigen tuin en zich verbindt met de energie van de bomen, de plan-

ten en het universum. Hij is eigen-wijs, authentiek en blijft experimenteren. Na 56 jaar in Frankrijk te hebben gewoond is hij nu terug in Nederland en dwingt het leven hem zijn wijsheid te delen. Tijdens een workshop van zeven achtereenvolgende dagen gaat hij het hele proces door van het realiseren van verhoogde tuinbedden. Een unieke kans om de hele cyclus zelf te ervaren, door zelf te bouwen onder de bezielende leiding van leermeester Philip.

Van oude, dode bomen uit het bos halen en ze met zaag en kapmes geschikt maken voor in de heuvel, tot het zaaien en poten van de eerste groenten. Ondertussen verspreid Philip al zijn kennis en wijsheid, en beantwoordt hij alle vragen die er zijn. Je leert onder andere hoe we de natuur ons voedsel kunnen laten verbouwen met behulp van Magneto-cultuur en Electro-cultuur. Philip deelt over de voedzame en geneeskrachtige werking van planten en kruiden van eigen

► Heb je nu al interesse en wil je op de hoogte gehouden worden? Mail dan naam en e-mailadres naar: linda@buitenhoeve.nl

FILMTIP

A Farm for the Future

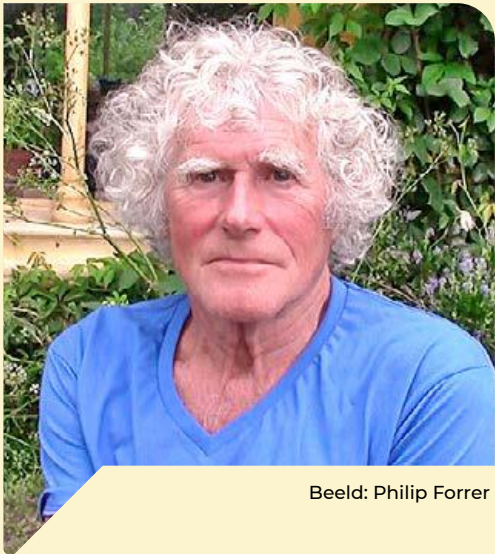
Rebecca Hosking, een boerendochter die documentairemaker werd, gaat in deze docu uit 2009 in op het energiegebruik in de landbouw. Ze voorspelde toen al dat dit in de komende jaren kritiek zou worden, echter zonder in paniek te vervallen.

Wanneer haar vader dichtbij zijn pensioen komt, keert Rebecca terug naar de *wild-life friendly*-boerderij van haar familie in Devon, om haar vader op te volgen. Gealarmeerd door de hoge energieprijzen, toen al actueel, realiseert ze zich dat de voedselproductie in het Verenigd Koninkrijk volledig afhankelijk is van goedkope fossiele brandstoffen, vooral olie. Dit stimuleert haar, te onderzoeken hoe veilig de olievoorraad en daarmee de voedselvoorziening is.

Geschrokken van de antwoorden die ze vindt, onderzoekt ze hoe ze een boerderij kan voeren zonder fossiele brandstof te gebruiken. Met de hulp van pioniers en wetenschappers ontdekt ze dat het de natuur is, waar de lessen te leren zijn om landbouw met een laag energieverbruik te implementeren en hoe ze de boerderij van haar familie naar een *low energy farm* voor de toekomst kan transformeren.

- Speelduur: 49 minuten ► vimeo.com/136857929

INTERVIEW

Beeld: Philip Forrer

bodem. Een complete ervaring en ware onderdompeling in de natuur. Deze inspiratie-werkweek *Le Jardin du Graal* vindt plaats van maandag 10 okt t/m zondag 16 oktober. Linda: "De eerste keer dat ik met Philip en zijn werk kennis maakte, was ik diep geraakt. Ik ben dankbaar voor deze unieke samenwerking". ■

AARDAPPELEN MET HOGE BOVISWAARDE

Bodemisch Food: voedsel van nu met de smaak en inhoud van vroeger

Het verhaal van Arnold van Woerkom, een 75-jarige akkerbouwer op 24 hectare grond in Bant, begint letterlijk bij de bodem. Zijn zoon John heeft het bedrijf inmiddels overgenomen, toch gaat hij onverminderd door met zijn missie zoveel mogelijk mensen wakker te schudden over de slechte kwaliteit van ons voedsel. Zelf is hij overgestapt op ecologische teelt volgens het concept Bodemisch Food: gezond voedsel van een gezonde bodem.

Anja Veerman

In 1984 sprak Van Woerkom een professor van de medische faculteit Maastricht. Hij vertelde over zijn werk als akkerbouwer en kreeg te horen: “Het voedsel dat jij produceert is ziekmakend”. Het was een harde draai om z’n ren en hij vroeg zich af: wat doen we verkeerd? Maar vooral: hoe moet het anders? “Ik keek naar mijn kavel en dacht: wat is hier ziekmakend?” Van Woerkom zocht tevergeefs contact met zo veel mogelijk mensen die deze vraag konden beantwoorden. Alleen Marco van Gurp, van Healthy Soil, vond dat hij een punt had. Van Woerkom ging samen met hem op zoek naar bestaande informatie en rapporten over gezonde voedselproductie.

Van Woerkom: “Ik las het boek van Justus von Liebig, de man die kunstmest heeft uitgevonden. Toen hij ouder werd, kreeg hij spijt van zijn uitvinding. Op langere termijn raakte de balans van voedingsstoffen helemaal verstoord en meerdere voedingsstoffen verdwenen zelfs. Hij wilde dat publiceren, maar zijn broodheer – de grote industrie – riep: ‘Mondje dicht, ik betaal jou’. Allemaal voor het snelle gewin. Het verhaal klopte met het ver-

haal van de professor die mij vertelde dat ‘alles te maken heeft met onze bodem’. Die bodem is in de evolutie ontstaan, toen wij jager-verzamelaars waren, en verder ontwikkeld toen we boeren werden. We zijn helemaal van het natuurlijke afgedreven toen na de Tweede Wereldoorlog de chemische industrie opkwam.”

Tussen 1940 en 2002 zijn de voedingsstoffen met 70 procent gedaald

Van Woerkom vond een Brits laboratoriumrapport waarin in opdracht van de regering voeding over een tijdsbestek van honderd jaar was geanalyseerd. “Ik heb het rapport van 1940 tot 2002 bekeken en ik zag een afname van voedingsstoffen van 70 procent ten opzichte van het beginjaar. Dan ga je nadenken. Waar zijn we mee bezig? Ik las dat 70 procent van

onze ziektes voedinggerelateerd is.” De professor in Maastricht bleek dat allang te weten. ‘Waarom weten wij dat dan niet?’ vroeg ik. Hij antwoordde: ‘Werk je voor een wetenschappelijk instituut, dan mag je niet alles zeggen. Onder vier ogen of wanneer ze gepensioneerd zijn, vertellen ze het andere verhaal’.”

Beeld: Arnold van Woerkom | Fotografie: Sods Vita

“Een gezond bodemleven is de basis voor optimale samenwerking met de begroeiing.” Bovendien zegt Van Woerkom dat berekend is dat met gezondere voeding gemiddeld veertig procent van de ziektekosten teruggebracht kan worden. Hij stuurt regelmatig een grondmonster naar bemestingsdeskundige Neal Kinsey in Amerika voor een analyse, om duidelijk in kaart te brengen wat nodig is voor een optimale bodemgezondheid. Vraagt hij dat in Nederland, dan volgt een rapport met actiepunten voor een maximale productie.

“Met juiste grondstoffen geef je leven door aan de bodem, zoals organische nutriënten uit specifieke gesteentes, champost (compost uit champignon-teelt), wormencompost en compostthee. Die grond wordt gezond en mooi poreus, wat weer voor goede doorlaatbaarheid en luchtigheid zorgt”, aldus Van Woerkom. “Verder moet je de bodem zoveel

“Als ze je zo piepelen kun je beter rechtstreeks naar de consument gaan”

mogelijk intact laten, dus niet omploegen. Er zitten aantoonbaar wel 95 soorten voedingsstoffen in onze bodem. Die nutriënten werken in teamverband via het ondergrondse wortelstelsel. In het voorjaar zaai ik zestien soorten groenbemesters in, die van oppervlakkig tot heel diep wortelen en ook hun voedingsstoffen achterlaten. In het voorjaar spuit ik eenmalig met een onkruidmiddel en werk ik met knofool extract en brandnetelgier. Dit kan niet anders. Te veel onkruid overwoekert de aardappelen. Voedingsstoffen worden weggetrokken en dan krijg je de kwaliteit niet, het is het één of het ander. Ik mag niet biologisch heten, maar ons product laat – middels laboratoriumonderzoek – een heel hoge kwaliteit zien.”

De bodemische aardappelen worden rechtstreeks vanuit huis geleverd aan zorginstellingen, (streek)winkels en distributiepunten. Ron Kroone uit ‘t Gooi teelt inmiddels zelf de aardappelen op zijn land en kijkt uit naar de oogst van het lichtkrumige, smaakvolle knolgewas. Een vriendin van Kroone stelde hem voor de bodemische aardappel op een andere manier te testen. Vanessa Vink werkt in haar praktijk als reader en healer met een biotensor. Levenskracht wordt gemeen met Boviseenheden (BE). Er zijn vijf verschillende aardappels getest, waaruit blijkt dat één van de aardappels een hele hoge Boviswaarde had. Wel 9000 BE, wat ruim twee keer zo veel is als andere aardappels. “Dat was onze aardappel”, stelt Van Woerkom. Kroone bevestigt dat.

“Ook kwam in een andere meting van Vanessa duidelijk naar voren dat zodra een product niet-natuurlijke bestanddelen bevat, de levenskracht heel snel naar beneden gaat. Ik maak mij zorgen over dat laboratoriumvoedsel.”

De kosten voor Bodemisch Food liggen hoger, maar daarvoor krijg je een hoogwaardig product. Door minder tussenhandel en een goede samenwerking met meerdere partijen en burgers, zijn er mogelijkheden de kosten te drukken. Boeren die overgaan op deze methode en natuurlijk denken, moeten daar wel dingen voor doen en laten. Het is een proces dat veel tijd vraagt. Banken en overheid werken de boer die dit wil alleen wel flink tegen.

Halverwege de jaren ’80 kwam Van Woerkom in contact met Cees Veerman – de latere minister van Landbouw. Uit deze gesprekken ontstond een kenniscgroep waarmee Van Woerkom nog regelmatig overlegt. Zijn contact met de landbouwministers Gerda Verburg en Carola Schouten verliep minder soepel. Er is volgens Van Woerkom een grote discrepantie ontstaan tussen het ecologische, het economische en de politieke wenselijkheid. “Ze hebben er geen bal verstand van, maar toeteren des te harder. Het hele stikstofverhaal is gewoon bullshit, want we hebben de oplossingen al gegeven. Alleen doen ze er niks mee vanwege een dubbele agenda. Van bovenaf gaan we de oplossingen niet krijgen. Als u en ik het onderling eens zijn en we ons er bewust van worden dat we met inhoudelijk goed voedsel werken aan onze gezondheid, dan voorspel ik dat er iets moois kan ontstaan. Dat werkt als een olievlek. Zo helpen wij elkaar verder. Dat is mijn overtuiging, we moeten nu doorzetten.” ■

- Bronnen**
- Bodemisch Food: bit.ly/laat-voedsel-uw-medicijn-zijn
 - Visierapport Carola Schouten: bit.ly/visie-landbouw
 - Vanessa Vink: bit.ly/levenskracht-test

Boviswaarde is vernoemd naar de Fransman André Bovis (1910-1962), die een manier zocht om de vitaliteit van een product te meten. De Boviswaarde is bekend geworden door het werk van zijn leerling, de natuurkundige Simonéton, die de waarde naar Bovis vernoemde. Bij het meten van Boviseenheden gaan we uit van de volgende waarden: onder de 3000 BE is ziekmakend, 6500-9000 BE is vitaliserend, vanaf 9000 BE is heilzaam. Logischervijs heeft een pasgeplukte peer meer levenskracht dan een peer die al maanden in een donkere koeling ligt.

DOE HET ZELF

Veel groente van het land (of uit de winkel) is goed te bewaren voor later. Er zijn verschillende conserveermethodes zoals inmaken of drogen, maar deze week hebben we het over fermenteren. Het principe is eigenlijk simpel: door de toevoeging van zout worden de verkeerde bacteriën gedood en kunnen de ‘good guys’ – de melkzuurbacteriën – zich vermeerderen. Daardoor wordt de groente niet alleen langer houdbaar, maar verandert het ook van smaak en structuur én verbetert de voedingswaarde.

Groente fermenteren

Fotografie: Serezhny

Saskia Frederiks

Groente kun je op verschillende manieren fermenteren. Denk aan zuurkool, kimchi en kvass. We laten je hier een eenvoudige fermentatie zien die veelzijdig toe te passen is. Door het fermentatieproces krijgen de groenten een frisse bite. Fermenteer je het langer, dan wordt het zuurder. Je kunt de groenten verwerken door salades, serveren bij de borrelhap, gebruiken als garnering, bijgerecht of onderdeel laten zijn van een broodje gezond. En zure uienringen bij een lekker vette haring of makreel (met een beetje mayonaise)? Om je vingers bij af te likken!

Je hebt er – naast een beetje geduld – maar vier dingen voor nodig.

- 1. Een fermentatiepot**
Neem een Fido Bormioli van driekwart of een hele liter. Dat zijn betaalbare, degelijke en gemakkelijk verkrijgbare potten. Ze sluiten goed, maar kunnen door hun sluiting fermentatiegassen helpen ont-luchten zonder schimmelsporen binnen te laten.
- 2. Groente**
Stevige groente zoals wortel, ui, koolrabi, meiraapjes, bloemkool en sperziebonen zijn gemakkelijk te fermenteren. Andere harde of zachtere groenten vergen een andere werkwijze of hebben speciale aandachtspunten en laten we hier buiten beschouwing.
- 3. Water**
Kraanwater, gefilterd water, bronwater: allemaal goed. Als het maar onverhit is.
- 4. Zout**
Alle zouten zijn prima, op twee na. Jodiumbevattend zout, en grijs nat (Kel-

tisch) zeezout. De eerste omdat het (ook de goede) bacteriën kan doden. De tweede omdat het onzuiverheden bevat die een minder goed resultaat kunnen geven.

Werkwijze

- Snijd de groente in de gewenste vorm – ringen, plakjes, blokjes, slietjes. Dikere stukken hebben meer fermentatietijd nodig.
- Vul de schone pot tot halverwege de schouder met de gesneden groente.
- Maak een 2%-zoutoplossing door per liter water 20 gram zout al roerend in koud water op te lossen.
- Giet dit over de groenten tot aan de Hals van de pot.
- Sluit de pot en zet het op een schotel-tje bijv. op je aanrecht, niet in direct zonlicht.
- Schrijf de datum met een viltstift op de glazen pot (of noteer het ergens).
- Houd de pot ongeveer twee weken gesloten op kamertemperatuur, of langer als je van zuurder houdt, en proef het resultaat.
- Bewaar op een koele plek, zoals koelkast of kelder.

Het is een levend product, dat houdt in dat er heel soms ook ander leven kan ontstaan. Bij schimmel kun je beter op-nieuw beginnen. Zie je er echter een wittig ‘vliesje’ op liggen, als een soort vloeipapier? Dat is een onschadelijk gistaagje. Het beïnvloedt de smaak hooguit iets, maar je kunt het er gewoon afscheppen.

Tot slot: fermenteren is leuk. Geniet niet alleen van de eindresultaten, maar vooral ook van het proces! ■

RECEPT VOOR ZWAVELZWAM-CURRY

Benodigdheden 2 personen

- 150 gr zwavelzwam
- 250 ml (kokos) room
- 2 eetlepels Thaise currypasta
- peper en zout

Maak de zwavelzwam schoon met een borsteltje en snijd in stukjes van 1 cm. Giet hier 0,5 liter kokend water over en laat 3 tot 4 minuten zacht worden. Giet het water af, voeg room, currypasta, peper en zout toe, goed roeren, en laat dit 10 minuten zachtjes sudderen. Serveer er rijst bij.

De Plukagenda – Zwavelzwam

Belinda van Doorn

Deze zeer opvallende en gemakkelijk herkenbare paddenstoel, de zwavelzwam (*Laetiporus sulfureus*), heeft een groeipiek in juni en augustus. Zijn bijnaam boskip refereert aan de overeenkomst in smaak, kleur en textuur van kippenvlees. Het zichtbare deel van de paddenstoel (zwammen zijn de vruchtlichamen van schimmels), dat wat uit het hout groeit, is 10 tot 40 cm breed, waaiervormig of onregelmatig halfrond, dakpans-gewijs boven elkaar groeiend, dikvlezig en met een stompe rand. Het oppervlak is ongelijk, korrelig, geplooid en zeemleerachtig. De kleur is citroengeel of fel geeloranje, met een lichtgele, witte groeirand. Aan de onderkant heeft hij zwavelgele buisjes.

Jonge zwavelzwam is zeer zacht, week, saprijk en bij druk geel sap uitscheidend. Later wordt hij steviger en rubberachtig. Als de kleur vervaagt, hij uiteindelijk baksteen-

rood wordt en het vlees broos en brokkelig is, vergelijkbaar met geitenkaas, dan is hij niet meer eetbaar. Met zijn dikke lobben kan hij uitgroeien tot een gewicht van 4,5 kilogram. Verwarring met andere soorten is niet mogelijk.

Deze algemeen voorkomende parasitaire houtzwam groeit op de bast of aan de bovengrondse wortels van levende bomen zoals eik, populier, wilg, tamme kastanje, pruim- en kersenbomen.

Let op: als hij op de giftige taxus, een naaldboom, groeit, dan is de zwavelzwam niet eetbaar.

De zwavelzwam is te vinden langs wegen, lanen, in parken, oeverbossen, duinstreek en boomgaarden. Ook vaak groeiend op dode, verouderde bomen, of op een boom die een wond heeft. Hij dringt dan het kernhout binnen en eet de cellulose, dit verzwakt de boom en uiteindelijk sterft hij.

Zwavelzwam is in onder andere Engeland en Duitsland een echte delicatessen. Het is een zeer voedzame, smakelijke en licht zurige zwam, waarmee je geweldig lekker kunt koken. Het witte, sappige vlees kun je bereiden als kip, in stukjes gesneden en past perfect in een curry,

omelet, bij pasta of met aardappelen. Na het koken kleurt het vlees iets roze. Sterk aangeraden wordt het eerst afkoken van hele jonge exemplaren (bereiden als wienerschnitzel.) Deze kunnen anders misselijkheids of duizeligheids veroorzaken door de aanwezige alkaloiden. Daarnaast zijn sommige mensen allergisch voor zwavelzwam. Advies: eet eerst een paar klaargemaakte stukjes en wacht een paar uur. Zwavelzwam voor langere tijd bewaren kan prima door hem in te vriezen. ■

Inhoudstoffen: Alkaloiden (stoffen die een psycho-actieve werking hebben, zoals o.a. in pad-do's, cafeïne, nicotine) en vitamine C.

Toepassing: remt groei van staphylococcus bacteriën.

Alle planten en paddenstoelen die ik beschrijf zijn wijdverspreid en staan niet op de Rode lijst (beschermd). Met een planten/paddenstoelenboekje met foto's en eventueel een determinatie app, kom je een heel eind.

► **Meer weten? Ik organiseer graag, tegen kleine vergoeding, wildeplukwandelingen, wilde kookworkshops voor u en uw gezelschap: wildeplukwandelingen@protonmail.com**

MAATWERKOPLOSSINGEN PROFESSOR LINDEBOOM VOLLEDIG GENEGEERD

“Een aantal mensen vindt dat we de wereld alleen kunnen redden als we stoppen met vlees eten”

OPLOSSINGEN
OM UIT DE
STIKSTOF-CRISIS
TE KOMEN

Han Lindeboom, emeritus hoogleraar ecologie en waterbeheer aan de landbouwniversiteit van Wageningen, is door D66 aan de kant geschoven. De geformuleerde oplossingen van zijn Focusgroep Stikstof – een werkgroep begonnen door de politieke partij om het stikstofprobleem te onderzoeken – bevielen de regeringspartij niet. Sindsdien is de professor persona non grata binnen D66.

Ab Gietelink

Wat is de Focusgroep Stikstof?
De Focusgroep is 2,5 jaar geleden begonnen als werkgroep van D66. Eerst met drie leden, later werden dat er zes. Met twee echte stikstof-experts, onder wie professor Johan Sanders, deskundige *biobased economy*, uit Wageningen. Hij heeft het stuk over de aanpassing van ons veevoer geschreven. Een jaar later hadden we ons eerste rapport af met oplossingen om uit de stikstofcrisis te komen.

Hoe werd dit ontvangen door D66 en Tweede Kamer – woordvoerder Landbouw en Natuur Tjeerd de Groot?
Wij hebben het rapport in 2019 gemaakt en zouden het op een D66-congres aanbieden. Professor Erisman was uitgenodigd om te spreken en toen kwam corona. Het congres werd afgelast en wij hebben ons alternatieve plan nooit kunnen presenteren. Wij hebben wel met Tjeerd de Groot gesproken. Hij was toen nog vrij positief. Aanleiding om hem te spreken waren zijn uitspraken over het halveren van de veestapel en dat we over zouden

moeten op kringlooplanbouw. Vanuit onze expertise zijn we het daar niet mee eens. Hij zei daar rekening mee te houden, maar deed dat zeer selectief. Wij hebben toen besloten door te gegaan als partijloze Focusgroep Stikstof. Ons rapport hebben we toen aan alle Tweede Kamer-commissieleden Landbouw en Natuur gezonden.

Hoe bent u in het stikstofdossier gerold?
Ik werd aangesproken door een vertegenwoordiger van LTO (Landbouw en Tuinbouw Organisatie, de grootste

ondernemersorganisatie in de landbouw – red.) hier op Texel. Zij vroegen mij hen te helpen. Volgens het RIVM komt 46 procent van het stikstofprobleem voort uit de landbouw. In die tabel stond ook dat

er ammoniak uit de Noordzee komt. Dat is echt niet waar. Die ammoniak is er gewoon niet. Ik ben toen op bezoek geweest bij het RIVM en heb mijn oud-collega's, de stikstofprofessoren Wim de Vries en Jan Willem Erisman, hierover opgezocht.

We hebben het over stikstof, maar het probleem zit toch in de stikstofoxiden en ammoniak?
Ja. 79 procent van de lucht bestaat uit Stikstof (N₂). Dat is ongevaarlijk en essentieel voor het leven op aarde in organi-

sche vorm. Bij de afbraak van stikstof door bacteriën in zoogdieren ontstaat urine en daarin zit ammoniak (NH₃). Dat gaat de lucht in en slaat weer neer in bijvoorbeeld regen. Ammoniak komt uit de landbouw,

maar ook uit een aantal fabrieken zoals bijvoorbeeld Tata Steel (staalproducent in IJmuiden – red.). Daarnaast hebben we NO_x-uitstoot en die komt uit fossiele verbrandingsmotoren.

De overheid stelt dat wij een overschot aan NO_x en ammoniak uitstoten. Is dat zo?
Men heeft besloten dat de stikstofdepositie (neerslag – red.) zo snel mogelijk moet halveren. De Focusgroep Stikstof ontkent niet dat er een stikstofprobleem is, maar het probleem is veel lokaler en zit anders in elkaar dan men claimt. De overheid gaat uit van cijfers van het RIVM, die aangeven waar en hoe die stikstof neerslaat. Men heeft daar het beleid op gebaseerd. De grote stikstofuitstoters moeten verdwijnen en dan denkt men over het uitkopen van grote boerderijen met veel koeien. In het denken wordt het stikstofprobleem uitgesmeerd over heel Nederland. Een simpele metafoor om het te duiden: het probleem is lokale chocoladevlokken, maar de overheid smeert het als een chocoladepasta over het hele land uit. Wat wij zeggen is veel meer maatwerk op de hectare, zowel aan de landbouwkant als aan de natuurkant.

Sinds 1980 was er forse stikstofdaling van 45 procent. Waarom hebben we dan nu maatregelen nodig?
Wat je zegt klopt. Wat er gebeurde is dat we rond 1980 die 'zure regen'-problemen kregen, die de bossen zouden vernietigen. Stikstof en zwavel kregen daarvan de schuld. Zwavel uit diesel en stookolie hebben we er gelukkig gemakkelijk uit kunnen halen. Binnen enkele jaren waren we van de zure regen af. Ondertussen was men vanaf 1985 ook bezig met het terugdringen van ammoniak in de landbouw en dat heeft men met 50 procent teruggebracht. Een fantastische prestatie van de boeren. Alleen de laatste 10 jaar stagneert dat proces. De boeren krijgen daarvan de schuld.

De boeren en critici die hen steunen stellen dat er ook een andere agenda wordt uitgerold. Hebt u dat idee ook?
In het begin niet, ik ben nogal naïef. Maar inmiddels wel. Er is bijvoorbeeld nogal wat gedoe over dat meneer Johan Remkes allerlei mensen uitnodigt, maar geen wetenschappers. Ik heb het gevoel dat er in het huidige coalitiebeleid meer meespeelt en dat er een aantal mensen is dat vindt dat wij de wereld alleen kunnen redden als wij stoppen met vlees

eten. Een paar van die mensen zitten in de circuits die de agenda bepalen. Dat zijn politici, maar ook wetenschappers. Zij sturen vanuit hun eigen visie op de wereld.

Boeren beweren: 'ze willen op onze grond huizen bouwen'. Wat denkt u?
Dat is niet mijn expertise, maar een privémening. Ik hou me bij de wetenschap. Ik heb het RIVM aangesproken op een fout, die 2,2 procent extra stikstofruimte, voor Texel zelfs 25 procent, zou scheppen. Het artikel dat ik daar over schreef kreeg ik in de media niet weggezet. De radio heeft mij zelfs afgezegd omdat het RIVM weigerde te komen.

Kritische wetenschappers worden in de media dus buitengesloten?
Zeker. Ik zou daar, behalve mijzelf, nog wel een pijnlijk voorbeeld van kunnen geven, maar dat hou ik liever nog even buiten de publiciteit.

U deed in 1975 al promotieonderzoek naar een pinguïnkolonie. Wat is het belang van dat onderzoek in dit verband?
Ik werd in 1975 gevraagd of ik onderzoek wilde doen op Marioneiland naar de chemie en microbiologie van de stikstofcyclus. Marioneiland ligt 1600 kilometer van Zuid-Afrika, in de richting van Antarctica. Ik heb daar eerst een half jaar en later nog een jaar gezeten. De grote stikstofbron op dat eiland bestaat uit een pinguïnkolonie van een half miljoen. Die pinguïns zijn viseters, ofwel eiwiteters en in hun poep zit veel ammoniak. Er gaat 430 kilogram per dag de lucht in. Die ammoniak slaat aan de benedenwindse kant neer en tot op enkele honderden meters van de kolonie ontstaat veel grasvegetatie. Die neerslag veroorzaakt lokaal dus nieuwe

natuur. Er is daar een laag gevormd van enkele honderden meters breed en 6 meter hoog. Uit onderzoek van de monsters die ik daar nam, bleek dat die onderste laag 6000 jaar oud was. 6000 jaar geleden streek die pinguïnkolonie daar na een vulkaanuitbarsting neer. Marioneiland is een geïsoleerde en ideale onderzoekslocatie. De conclusie is dat ammoniakuitstoot voornamelijk lokaal, dus dicht bij de bron neerslaat en dat geeft specifieke grasvegetatie. De rest van de ammoniak kan verwaaien tot 1000 kilometer van de bron.

Nederland heeft 161 Natura 2000-gebieden aangemeld bij de EU. Dat geeft juridische onderhoudsverplichtingen. U stelt dat mensen afstand houdt tot die natuurgebieden, er niet een echt stikstofprobleem is?
Ja dat zeg ik. Ik denk dat het in Nederland met 100 tot 150 meter wel ophoudt. In praktijk krijg je in de houtwallen brandnetels en bramen en die vangen weer meer stikstof op, waardoor er een geconcentreerde ammoniakafvang ontstaat. Het is nog subtieler. De overheid leidt vanuit een model af waar de stikstofdepositie (neerslag) is en ook dat klopt niet. De natuur is helemaal niet dood en alle diversificatie is er wel degelijk, blijkt ook uit reacties van boswachters en natuuronderzoekers.

Wat zou u de Nederlandse overheid voor alternatieve adviezen geven?
Een integrale visie. Wij hebben drie grote problemen: stikstof, water en het klimaat. De transitie van het klimaatprobleem door van fossiele energie naar duurzame

energie te gaan, betekent ook het einde van de NO_x-uitstoot. Je moet nu echt blijven bouwen, want de NO_x-hoeveelheden stellen niets voor in het totale verhaal.

Wat is de oplossing voor het ammoniakprobleem?
Dat advies komt in hoofdzaak van mijn collega Johan Sanders, mede-auteur van de rapporten. Hij heeft negen punten opgesteld. Kijken naar voedsel van de dieren, in de stallen kun je wat doen,

“De radio heeft mij zelfs afgezegd omdat het RIVM weigerde te komen”

maar ook die koeien-wc'tjes. Als je die urine scheidt van de poep, wordt die niet tot ammoniak. Die urine kun je weer tot kunstmest opwerken en dan is er niets aan de hand. De producent van de wc'tjes claimt 50 procent reductie door die scheiding. Dan heb je de uitstoot al gehalveerd. Klaar. Probleem opgelost.

In het overheidsplan las ik de volgende maatregelen: 1. Verminderen van eiwitrijk veevoer. 2. Watervedund uitrijden van mest en 3. Meer weidegang van het vee. Helpt dat?

Lijkt me een uitstekend idee. Dat helpt, maar je verplaatst de stikstof wel naar de weides en dat kun je gewoon doen. Weidegang is prima, maar je moet gezien het grondwater even goed kijken waar je precies het vee uitlaat.

Wat cijfers: 50.000 boerenbedrijven. 71 miljard aan landbouwproducten, waarvan 60 procent de grens overgaat. Er wordt nu gesproken over het opheffen van de helft van de boerenbedrijven. Wat denk u daarover?
Ik vind dat ontzettend onverstandig. Je getallen kloppen vast. Niettemin importeren we meer voedsel dan dat we exporteren. We importeren bijvoorbeeld al ons brood. Kringlooplanbouw is prima, maar gaat 17,5 miljoen mensen niet voeden. Het andere is het landschap. Ik woon op Texel. Als de boer weg is, wie onderhoudt dan het landschap? In het eerste plan moest 75 procent van de schapen in Texel weg. Dat was reden voor protest en om hier een vrije republiek Texel uit te roepen met een regering en een minister-president.

Ik begreep dat u gevraagd bent als premier van de vrije republiek Texel? (Ironisch)
Ik zei, maak mij maar minister van stikstof. Ze wilden mij ook als premier, dus dat werd ik toen ook. ■

BuZa geeft recordbedrag subsidie aan Wereld Natuur Fonds voor klimaatprotesten

Het ministerie van Buitenlandse Zaken geeft dit jaar bijna 23 miljoen euro subsidie aan het Wereld Natuur Fonds (WNF). Dat is een derde van de totale jaarinkomsten voor deze Nederlandse WWF-afdeling in Zeist. In totaal bedraagt het toegezegde campagnebudget uitgesmeerd over enkele jaren liefst 55 miljoen euro.

Rypke Zeilmaker

Dat staat in de begroting voor 2022. Het bedrag is 18 miljoen euro hoger dan in 2018. Het subsidieprogramma heet *Amplifying Voices for Just Climate Action* en is gefinancierd uit het *Power of Voices*-programma van de Nederlandse overheid. Met ontwikkelingshulporganisatie Hivos moeten WNF en haar campagneleider Anne Twaalfhoven het geld besteden aan

Slechts een fractie van het budget gaat in Nederland naar gebiedsbescherming

het organiseren van klimaatprotesten in bijvoorbeeld Indonesië, Tunesië, Zambia en Kenia. De demonstraties zijn bedoeld om wat het ministerie 'klimaatrecht-

vaardigheid' noemt, in de schijnwerpers te zetten.

Hivos legt uit dat het programma “gemarginaliseerde groepen de ruimte geeft om hun eigen oplossingen te creëren en een podium biedt van waaruit ze klimaatdebatten, -beleid en -financiering op het hoogste niveau kunnen beïnvloeden.” De acties zijn te vergelijken met door Milieudefensie in Nederland ontplooid activiteiten zoals de 'klimaatmars'. Van die klimaatprotestgroep in Nederland is Buitenlandse Zaken de hoofdsponsor, met 11 miljoen euro subsidie per jaar voor 'pleiten en beïnvloeden.'

Hoewel het Wereld Natuur Fonds zich een organisatie voor natuurbescherming noemt, gaat slechts een fractie van haar budget in Nederland naar gebiedsbescherming. Het grootste deel van het WNF-budget – 55 miljoen euro op een begroting van 70 miljoen euro – maakt de organisatie over naar het internatio-

Fotografie: Ben Gingell

naal WWF-hoofdkantoor in Zwitserland. In Nederland besteedt het WNF dit jaar 4,5 miljoen euro aan Natuurbescherming Nederland. Die miljoenen gaan met name naar campagnes en rapporten om de politiek te beïnvloeden.

De politieke lobby vindt steeds plaats met collega-organisaties als Milieudefensie, verenigd in de 'Groene 11'. De bij 'Groene 11' in Den Haag aangesloten elf organisaties ontvingen in 2018 gezamenlijk 168 miljoen euro lobbysubsidie, naast 68 miljoen euro subsidie van de Postcode Loterij. Op 15 augustus schoof deze coa-

litie bij stikstofbemiddelaar Johan Remkes (VVD) aan, om te vertellen dat “veel natuurgebieden op omvallen staan en dat het kabinet moet vasthouden aan de plannen die zij heeft gepresenteerd – inclusief de 50 procent stikstofreductie in 2030”, zo meldt het WNF in een persbericht op haar website. ■

TRANSITIE VAN TRADITIONELE NAAR CELLULAIRE LANDBOUW

Overheid investeert miljoenen in labvlees

Nederland wil gidsland worden in ‘cellulaire landbouw’: vlees- en melkproducten die niet van de boerderij komen, maar in laboratoria worden gekweekt. Het Nationaal Groeifonds geeft een subsidie van 60 miljoen euro aan de Stichting Cellulaire Agricultuur Nederland voor het ontwikkelen van een ecosysteem dat economische groei rond cellulaire landbouwactiviteiten moet gaan stimuleren.

Elze van Hamelen

Het is nog niet verkrijgbaar in de supermarkt, maar er wordt al wel hard aan gewerkt: nepvlees gekweekt uit dierlijke stamcellen. Deze zogeheten cellulaire landbouw biedt volgens voorstanders allerlei voordelen: het zou goed zijn voor klimaat en biodiversiteit, het zorgt voor minder afval, er is minder land en water nodig dan bij traditionele veeteelt, en het is diervriendelijker en hygiënischer dan echt vlees, waardoor er minder risico is op infectieziekten die door dieren worden overgedragen.

De ontwikkeling van laboratoriumvlees staat echter nog in de kinderschoenen. Om de gang naar de markt te versnellen is onder leiding van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit in 2021 een consortium opgericht, de Stichting Cellulaire Agricultuur Nederland. Bij het consortium zijn de Universiteit van Wageningen en de Technische Universiteit Delft aangesloten, samen met drie startups, het voedselconcern Nutreco, chemie- en biotechgigant DSM, twee innovatieplatforms en drie duurzaamheidsorganisaties. Het consortium ontwikkelde een groeiplan om “de Nederlandse cellulaire landbouw verder te ontwikkelen en de transitie van traditionele dierlijke landbouw naar cellulaire landbouw te faciliteren, versnellen en commercialiseren”. Het plan wordt ondersteund door veertig niet nader benoemde bedrijven en instituties.

Het groeiplan heeft vijf speerpunten: ontwikkelen van onderwijsprogramma’s voor gekwalificeerd personeel, stimuleren van onderzoek en technologie, ontwikkelen van opschalingsfaciliteiten die de transitie van laboratorium naar industriële productie ondersteunen, ontwikkelen van maatschappelijk draagvlak en creëren van een gunstig vestigingsklimaat voor startups. Tezamen zou dit moeten bijdragen aan een ecosysteem of waardeketen waarin “start-ups, investeerders en industriële partijen elkaar weten te vinden en waarin innovatie wordt gestimuleerd en gefaciliteerd”. Om de boeren gerust te stellen, stelt de stichting dat de cellulaire landbouw “een kans biedt voor boeren om hun activiteiten te diversifiëren”.

Het groeiplan werd ingediend bij het Nationale Groeifonds, dat namens het kabinet tussen 2021 en 2025 20 miljard euro investeert in projecten voor economische groei, onder andere op het gebied van duurzaamheid, landbouw, gezondheidszorg en klimaatverandering. Op het gebied van duurzame landbouw vraagt het groeifonds om voorstellen op het gebied van “klimaatbestendige lokale productie in binnen- en buitenland, dus bestand tegen droogte, hitte en verzilting binnen

en buiten Nederland”, en “Grootschalige teelt van alternatieve eiwitbronnen, zoals vlinderbloemige gewassen in Nederland, vanwege het vastleggen van stikstof uit de lucht in de bodem en als alternatieve eiwitbron. Bij het ontwikkelen van alternatieve eiwitbronnen kan men ook denken aan plantvrije productiemethoden door bijvoorbeeld *molecular farming* en synthetische biologie”. Het consortium vroeg om een bijdrage van 382,4 miljoen, waarvan op 14 april van dit jaar 60 miljoen is toegekend. In haar beoordeling merkt het Groeifonds op dat er nog “wel onzekerheden zijn over de maatschappelijke haken en ogen van de transitie naar cellulaire agricultuur zoals de betaalbaarheid van het uiteindelijke product, de acceptatie door de consument en het garanderen van de voedselveiligheid”.

0,45 kg labvlees kost momenteel 10.000 dollar. In 2030 zouden de productiekosten 4000 keer zo laag moeten zijn om kans te maken op de markt.

Die ‘haken en ogen’ worden niet nader beschreven, maar vraagtekens zijn er nog genoeg. Zo interviewde journalist Joe Fassler van de Amerikaanse onderzoekspublicatie The Counter verschillende experts op het gebied van biotech productie, waar het creëren van celculturen onder valt. In het artikel *Lab-grown meat is supposed to be inevitable. The science tells a different story*, citeert Fassler een onderzoek van TU Delft. Daaruit blijkt dat 0,45 kg labvlees momenteel 10.000 dollar kost. In 2030 zouden de productiekosten 4.000 keer zo laag moeten zijn om kans te maken op de markt. Het opkweken van vlees dient te gebeuren onder extreem gecontroleerde omstandigheden, in zogenaamde aseptische cleanrooms, vergelijkbaar met productieomstandigheden voor biotech-medicijnen. Deze hoge kwaliteits-eisen, die nodig zijn om contaminatie te voorkomen, leiden tot hoge kosten.

Opschalen zal voor andere problemen zorgen. Een grootschalige productiefaciliteit moet minimaal 6,8 miljoen kilo per jaar kunnen produceren. Dat vereist bioreactoren die ten minste 200.000 liter kunnen verwerken. Volgens chemisch ingenieur Neil Renninger lopen de plannen hier tegen praktische limieten aan: “Er is een reden waarom de grootste reactoren in de biofarmacie die dierlijke celculturen verwerken maximaal 25.000 liter zijn.

Met grotere inhoud raakt een vat te snel gecontamineerd”. Een andere chemisch ingenieur, David Humbird, merkt op: “Je kunt een grote faciliteit opzetten, of een schone. Dus als je miljoenen mensen wilt voeden, dan heb je een grote productie-faciliteit nodig. Maar als je werkt met dierlijke celculturen moet de omgeving schoon zijn. Het een sluit het ander uit, het gaat niet samen”.

Bovendien zijn er kanttekeningen bij hoe diervriendelijk labvlees is. Bij de huidige productiemethoden wordt ‘foetaal runderserum’ (*foetal bovine serum*) gebruikt, dit is bloed dat wordt afgenomen van een levende kalfsfoetus. Het artikel *The Gruesome Truth About Lab-Grown Meat* in het online magazine Slate geeft een grafische beschrijving van het proces: “Nadat de

wordt een naald in het hart ingebracht. Het bloed wordt afgenomen tot de foetus sterft, het proces duurt ongeveer vijf minuten”. Het is moeilijk voor te stellen hoe dit als diervriendelijk verkocht kan worden. De enige op de markt beschikbare labvleesburger, die in Singapore verkocht wordt, bestaat voor 20 procent uit foetaal runderserum.

De Stichting Cellulaire Agricultuur Nederland meldt dat door een recente innovatie het mogelijk is om de celcultuur uit een diervrij medium te groeien. Er zijn nog steeds stamcellen nodig voor de kweek. Op basis van de informatie op de site is niet duidelijk waar deze cellijnen vandaan komen. Voor een werkbare cellijn zijn leven-cellen nodig. Maar zijn de alternatieve processen echte verbeteringen? Laboratoriummelk wordt geproduceerd door middel van ‘precisiefermentatie’ – het proces is vergelijkbaar met hoe genetisch gemanipuleerde gisten insuline produceren voor de farmaceutische industrie. De wetenschapper Michael Hansen, die voor de Amerikaanse consumentenorganisatie Consumer Reports werkt, is kritisch over de ontwikkelingen: “De bedrijven hebben het over ‘synthetische biologie’ of ‘fermentatie technologie’, maar dit gaat om genetisch gemanipuleerd voedsel. Er worden termen gebruikt die mensen niet snappen, zodat ze zich niet realiseren dat ze eigenlijk gmo’s eten”.

Met de voorgenomen transitie naar labmelk en labvlees zou klimaatverandering bestreden worden. Echter, voor deze hightech productie is veel energie nodig. Het Science Focus Magazine van de BBC schrijft: “Het is onduidelijk wat de milieue-impact zal zijn totdat er daadwerkelijke massaproductiecapaciteit is. Er zijn op dit moment nog te veel onzekerheden om een betrouwbare inschatting te maken. Een onderzoek van de Universiteit van Oxford waarschuwt dat de energie die nodig is voor het produceren van gecultiveerd vlees voor meer CO2 uitstoot zou kunnen zorgen dan traditionele landbouw”. ■

Fotografie: MonikaBaumbach

VN en WHO plegen via One Health-benadering ook een machtsgreep op voedselketens en natuurgebieden

Volgens onder andere VN, EU en het RIVM zijn voedselketens bronnen van ziektekiemen met pandemiekans. Om burgers daartegen te beschermen is de One Health-benadering ontwikkeld in samenwerking met universiteiten, bedrijven en ngo's over de hele wereld, stellen deze organisaties. Is dit een nieuwe machtsgreep van de VN en WHO om naast het gezondheidsbeleid, ook de regie te pakken over de voedselketens en natuurgebieden in geval van crisis?

Elze van Hamelen

“One Health is een benadering voor het ontwerpen en implementeren van programma’s, beleid, wetgeving en onderzoek waarbij meerdere sectoren met elkaar samenwerken en uitwisselen om de publieke gezondheid te verbeteren”, staat op de website van de World Health Organization (WHO). “Veel van dezelfde microben die dieren infecteren, zijn schadelijk voor mensen en ze maken deel uit van dezelfde ecosystemen.” Om deze risico’s te bestrijden is, volgens het WHO, gecoördineerde actie tussen publieke gezondheids-, diergezondheids- en milieuroorganisaties nodig. One Health richt zich onder andere op risico’s voor voedselveiligheid, zoönosen – van dier op mens overdraagbare infecties – en antimicrobiële resistentie. Met name de veeteelt wordt gezien als een risicovolle bron van zoönosen.

Het past perfect in wat de filosoof Giorgio Agamben het ‘paradigma van biozekerheid’ noemt. In het artikel *Biosecurity and politics* waarschuwt Agamben ervoor dat het inzetten van gezondheidsterreur een middel is om te besturen via worst case-scenario’s. Het gaat volgens hem om een geheel nieuw bestuursmodel: “De burger heeft niet langer het recht op gezondheid, maar wordt juridisch tot gezondheid verplicht”. Omdat weinig mensen nog politieke filosofieën of ideologieën aanhangen, zijn veiligheid en gezondheid de enige redenen waarvoor burgers vergaande beperkingen van hun grondrechten toestaan. Agamben: “Het biozekerheidsbestuursmodel laat zien dat het alle politieke en sociale relaties kan platleggen onder het mom van burgerlijke participatie”. Als we afgaan op de activiteiten die in de laatste tien jaar onder het label One Health plaatsvinden, wordt de biozekerheid onder de radar uitgebreid naar alles wat de gezondheid kan beïnvloeden.

Het idee ‘één wereld, één gezondheid’ werd voor het eerst geopperd door de Wildlife Conservation Society tijdens een congres in New York in 2004. Zes niet nader gespecificeerde “internationale organisaties” ontwikkelden vervolgens een strategisch raamwerk dat op de internationale conferentie over vogel- en varkensgriep in Egypte in 2008 gepresenteerd werd. In hetzelfde jaar werd het One Health Joint Steering Committee (OHJSC) en de One Health Commission (OHC) met een grote donatie van de Rockefeller Foundation opgericht. De commissie dient One Health wereldwijd op de kaart te zetten. De Rockefeller Foundation lanceerde in 2007 het *disease surveillance networks* (DSN)-initiatief, met een startinvestering van 22 miljoen dollar. Een gedeelte daarvan zal waarschijnlijk naar het OHJSC zijn gegaan. Ook de Bill en Melinda Gates Foundation zet zich in

Massamedia waarschuwen voor pandemie die door dieren veroorzaakt wordt
De massamedia waarschuwen met enige regelmaat voor een volgende pandemie die mogelijk door zoönosen veroorzaakt zal worden: ‘Overspringende virussen: Moeten we radicaal anders met dieren omgaan?’, kopt de Volkskrant in 2020. Trouw schrijft in januari 2022: ‘Vogelgriep escaleert: hoe gevaarlijk zijn deze zoönosen voor mensen?’. ‘Net als het nieuwe coronavirus, is een groot deel van de infectieziekten afkomstig van dieren. Moet de mens zich zorgen maken?’, schrijft de NRC in het artikel ‘Als ziekten overspringen van dier naar mens’ in mei 2020. De Britse krant Guardian wind er geen doekjes om: ‘Risico’s op besmettelijke ziekten nemen toe...het elimineren van veeteelt zou het ziektegevaar grotendeels wegnemen’. De auteurs erkennen dat dit waarschijnlijk op weerstand onder de bevolking zou stuiten. De NGO IFAW, “een wereldwijde non-profitorganisatie die dieren en mensen helpt samen te leven” publiceerde in 2021 samen met Stichting AAP, de Dierencoalitie, World Animal Protection en Stichting SPOTS een actieplan hoe Nederland kan bijdragen aan het voorkomen van de volgende pandemie, getiteld ‘Van social distancing naar wildlife distancing’. Stap één van het actieplan: het versterken van de One Health-benadering.

Beeld: Europees commissaris voor Gezondheid en Voedselveiligheid Stella Kyriakides (R) spreekt met voorzitter van de Europese Commissie Ursula von der Leyen (L). Fotografie: Julien Warnand | EPA

voor de One Health-benadering, het is één van de vijf onderdelen van hun *Grand Challenges*-programma waarin zij in totaal 100 miljoen dollar investeren. Volgens de onderzoeker Akio Yamada laten deze ‘donaties’ een verschuiving zien van de focus van filantropische instellingen van één- naar meersectorale, multidisciplinaire projecten. Buiten het zicht van het grote publiek is een heuse infrastructuur voor een gecoördineerde sectorale aanpak op alle mogelijke bestuursniveaus ontstaan.

Stella Kyriakides, de EU-commissaris voor gezondheid- en voedselveiligheid, benadrukt in haar speech tijdens de G20 top op 6 september 2021 het belang van One Health: “Het is duidelijk dat we onze kennis over milieumomstandigheden, en surveillance, detectie en collectieve actie op het gebied van mens-dier-interactie moeten uitbreiden. Voor een sterke Europese gezondheidsunie roepen we op tot het ontwikkelen van Europese en nationale voorbereidingsplannen, zodat we toekomstige crises beter het hoofd kunnen bieden”.

De EU richtte in 2019 het European joint program (EJP) op waarin 44 laboratoria en onderzoekscentra in 19 lidstaten zich inzetten voor kennisontwikkeling op het gebied van One Health en het opzetten van een ‘duurzaam raamwerk’, waarvoor activiteiten van medische, vee-, en voedselinstituten op elkaar afgestemd en geïntegreerd worden. De Nederlandse Universiteit van Wageningen (WUR) is nauw betrokken en ook het RIVM speelt een grote rol.

WUR is daarnaast betrokken bij het Netherlands Centre for One Health (NCOH), een zogenaamd open innovatienetwerk. Niet alleen het RIVM en Wageningen zijn actief om One Health in Nederland op de kaart te zetten. “Nederland is bijzonder kwetsbaar wanneer het gaat om virale ziekten. Door muggen, vanwege de hoge bevolkingsdichtheid en de intensiviteit van veeteelt”, waarschuwt het Nederlandse onderzoeksconsortium One Health PACT, waarin experts samenwerken. De ‘One Health Portal’ ondersteunt “professionals uit het humane en veterinaire domein”. Ook in de Verenigde Staten hanteert men de One Health-benadering. Het Centre of Disease Control (CDC), de Amerikaanse versie van het RIVM: “One Health krijgt steeds meer erkenning in de VS en wereldwijd als een effectieve manier om gezondheidsproblemen die veroorzaakt worden

door mens-dier-contact het hoofd te bieden.” One Health maakt daarnaast deel uit van de National BioDefense Strategy.

De VN zetten de kers op de taart met de oprichting van het One Health High-Level Expert Panel (OHHLEP) in november 2020, waarin ook Marion Koopmans zitting heeft. Volgens de tekst op de website namen de UN Food and Agriculture Organization (FAO), de UN World Organization for Animal Health (OIE), het UN Environmental Programme (UNEP) en de WHO onder leiding van Duitsland en Frankrijk het initiatief tot het oprichten van het expertpanel. Het laat zien op welke manier het WHO van plan is zijn tentakels uit te breiden. Ondertussen gaan de onderhandelingen over het pandemieverdrag gewoon door. Het ligt in de lijn der verwachting dat de One Health-benadering daarin wordt opgenomen.

Veel mensen waren verbaasd dat bij het uitbreken van de coronapandemie de meeste landen grofweg hetzelfde reageerden. Daaraan lag een infrastructuur en jarenlange voorbereiding ten grondslag. Als we naar de netwerken rond One Health

Het laat zien op welke manier het WHO van plan is zijn tentakels uit te breiden

kijken – dan lijkt het erop dat de machts-greep van het WHO zich alleen maar verder zal uitbreiden van gezondheidsbeleid, naar voedselketens en natuurgebieden. ■

- Bronnen**
- bit.ly/WHO-one-health
 - bit.ly/Biosecurity-en-politiek
 - bit.ly/Interventie-op-G20-bijeenkomst
 - onehealthcommission.org/
 - bit.ly/RIVM-Research-Agenda
 - bit.ly/van-concept-naar-praktijk
 - bit.ly/onderzoek-melveehouderij
 - onehealth.eu/
 - bit.ly/pandemie-verdrag
 - onehealth.eu/about/
 - bit.ly/nieuw-One-Health-partner-platform

COLOFON

De Andere Krant
Meer informatie over
De Andere Krant is te vinden op:
deanderekrant.nl/overons

Hoofdredacteur
Karel Beckman

Aan deze editie werkten mee

Ab Gietelink
Ad Nuis
Anja Veerman
Arjen Pasma
Barbara Le Noble
Brigitte van Tongeren
Dédée Romswinkel
Elze van Hamelen
Hans Siepel
Hugo Koelemeijer
Ido Dijkstra
James Counihan
Jeroen Arents
Jesse Braun
Joe Dijkhuis
Karel Beckman
Lauran Blommers
Lidwien Jansen
Lietje Perizonius
Madeleine Klinkhamer
Marion de Backer
Marjolein Jansen
Mark Kamphuis
Martine Rasing

Pieter Stuurman
Rypke Zeilmaker
Sander Compagner
Saskia Frederiks
Simone Beer
Sodis Vita
Tobias Asser
Willem Frederik Ern 

Abonnementen
Informatie over een abonnement op
De Andere Krant is te vinden op:
deanderekrant.nl/abonnement
Voor vragen of wijzigingen mail naar:
klantenservice@aboland.nl

Verkoop
Informatie over verkooppunten
is te vinden op:
deanderekrant.nl/verkooppunten

Bestellen
Deze krant en eerdere edities van
De Andere Krant zijn te bestellen via:
deanderekrant.nl/bestellen

Disclaimer
Het copyright van de inhoud van deze
krant ligt bij De Andere Krant.

ABONNEREN

Nieuw: T-shirts & tasjes van de De Andere Krant

Voor de liefhebbers van De Andere Krant zijn er nu T-shirts in verschillende maten te koop. Daarnaast hebben we linnen tasjes met ons logo. Help De Andere Krant aan nog meer naamsbekendheid en geef jezelf (of een ander) een mooi T-shirt, tas of abonnement cadeau. Dank voor de steun! ■

► deanderekrant.nl/bestellen

Fotografie: MKfotografie

Abonneer online

► Ga naar:
deanderekrant.nl/abonnement

► of scan de QR-code

► Een abonnement afsluiten (of cadeau geven) kan ook met het inschrijfformulier op deze pagina.

Geef je een (proef)abonnement cadeau? Vul dan de adresgegevens van de ontvanger in en jouw eigen e-mailadres en betaalgegevens.

Abonnement? Ja, graag!

- Jaarabonnement, 52 nummers voor € 120 per jaar / ○ € 11 per maand
- Halfjaarabonnement: 26 nummers voor € 75 per half jaar / ○ € 13 per maand
- Proefabonnement: 6 nummers voor € 18

Je gegevens

Velden met een ► zijn verplicht

► ☐ Mevrouw / ☐ Meneer

► Voorletters:

► Voornaam:

Tussenvoegsel:

► Achternaam:

Geboortedatum:|.....|.....

► Straat:

► Huisnummer:

Toevoeging:

► Postcode:|.....

► Plaats:

► Land*:

Telefoonnr:

► E-mail:

*) Buiten Nederland en België zijn de verzendkosten hoger. Je krijgt hierover bericht.

Betaalwijze

► Gewenste betaalwijze aankruisen

☐ Ik ga akkoord met een automatische incasso voor het totaalbedrag van het gekozen abonnementtype van het volgende bankrekeningnummer (IBAN):

► IBAN:

► Handtekening:

☐ Ik ga akkoord met het totaalbedrag voor het abonnement van mijn keuze. Stuur me een factuur die ik per direct zal voldoen.

► Handtekening:

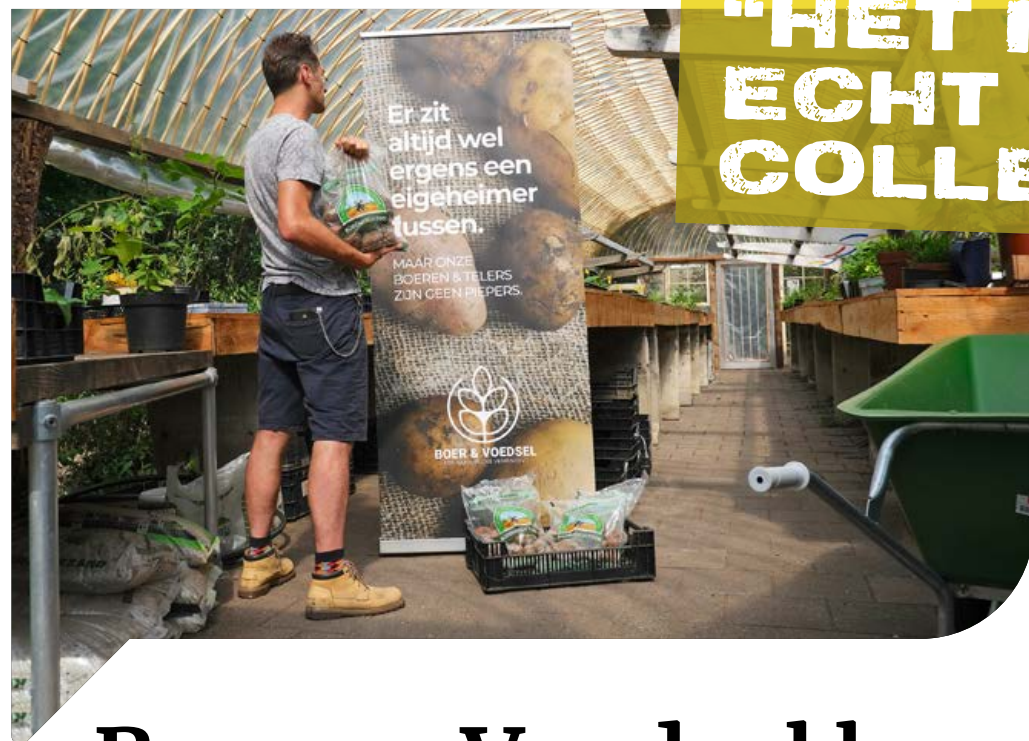
Verstuur het formulier

► per mail
Maak een duidelijk leesbare scan of foto en mail het naar:
abonnement@deanderekrant.nl

of;

► per post
De Andere Krant
Antwoordnummer 98192
1000 VA Amsterdam
(postzegel niet nodig)

Fotografie: Sodis Vita

“HET IS ECHT ÓNS COLLECTIEF”

Vorig jaar bedacht ondernemer Peter samen met anderen het collectief Boer en Voedsel. Het idee: burgers direct bij de boer hun voedsel laten kopen. Leden bestellen online hun producten, waarna het collectief de bestelling in gang zet bij de boeren. De commerciële tussenhandel wordt gepasseerd, met als voordeel dat de boer een eerlijke prijs krijgt en de consument bij de distributiepunten voedsel vers van het land kan halen.

Boer en Voedsel brengt vers boerenvoedsel bij de burgers zonder tussenkomst van commerciële partij

Anja Veerman

Al vroeg in de coronacrisis had Peter in de gaten dat de bevolking bewust wordt misleid. “Toen ik de tweedeling en uitsluiting zag ontstaan, dacht ik dat het handig zou zijn om voedsel toegankelijk te houden. Want stel je voor dat de supermarkt de volgende wordt die de QR-code gaat gebruiken. Als we voedsel zelf direct bij de boeren halen, dan hebben we daar niets mee te maken.”

Al snel kreeg hij hulp aangeboden. “Op een dag ging ik op zoek naar een plek om een kampvuur te maken. Een man met een busje kwam aanrijden, stapte uit, liep mijn kant op en al snel stonden we met elkaar te kletsen. Hij vertelde dat hij langs biologische boeren reed om groente en fruit voor gezinnen op te halen. Ik antwoordde hem dat ik ook wel gezinnen kende die dat wel wilden.”

Peter startte op Telegram een nieuwe groep waarop hij liet weten dat mensen een bestelling voor voedsel van de boeren konden plaatsen. “De eerste duizend bestellingen waren er binnen drie weken. Inmiddels zitten

we op een stabiele 1.500 leden. Eerst werden de bestellingen gedaan via een Google-sheet en betaalden mensen via een tikkie. Al snel bleek dat niet te werken voor grotere aantallen. Niet iedereen snapt hoe zoiets werkt, dus daar ging nog weleens wat mis.”

Met crowdsourced geo-mapping ontdekte Johannes dat 80 procent van de leden zich vooral in de driehoek

“Vol passie is met een wisselende groep hard gewerkt om dit initiatief goed op de rit te krijgen”

van Amsterdam, Almere en Amersfoort bevinden. “In dit gebied hebben we vijftien distributiepunten met hun eigen kleinere Telegram-groep. Eerst wordt de hele bestelling voor een dorp opgehaald bij het centrale

distributiepunt in Bussum. Daarna worden de bestellingen bezorgd bij mensen die hun huis beschikbaar stellen als afhaalpunt voor het dorp of stadsdeel. Zo zorgen we per persoon voor een minimale reisbeweging. Stel je voor dat het nodig is om je per fiets te verplaatsen, dan moet dat ook mogelijk zijn.”

Het idee blijkt ook in de praktijk te werken. Inmiddels hebben minstens vijftig mensen meegewerkt om het initiatief naar het volgende niveau te tillen. “Het is echt óns collectief. Ik ben alleen maar degene die heeft opgestart.” Er kwam een webshop die geheel belangeloos is gebouwd door een goede programmeur, een ander heeft zijn BV ter beschikking gesteld om de betalingen te kunnen verwerken, er kwam een kantoor en bij mensen thuis ontstonden nieuwe vriendschappen.

“Vol passie is met een wisselende groep hard gewerkt om dit initiatief goed op de rit te krijgen. Het mooie is dat iedereen wel iets heel goed kan en het beste van zichzelf komt brengen”, aldus Peter. “Als bestuur hebben we veel geleerd: hoe groente houdbaar te houden op de juiste tem-

pratuur, hoe we als team naast ons gewone werk functioneren en hoe we kunnen zorgen dat wekelijks iedereen daadwerkelijk zijn producten krijgt.

Dat ging in het begin weleens mis en dan moesten we geld teruggeven. Nu komt dat als tegoe in je account voor je volgende bestelling. Een periode liepen de bestellingen terug en moesten we aan marketing doen. Ook hielden we een ledenonderzoek.” Tijdens die vakantieperiode heeft het collectief even pas op de plaats gemaakt en bleef de webshop gesloten. Er werd geëvalueerd en geprobeerde het initiatief te verbeteren. “We werkten nog met een tussenhandelaar voor een breder aanbod. Daarbij dreven we af van ons oorspronkelijke idee: direct in contact komen met de boer, zowel de boer als de consument een eerlijke prijs bieden. Ook in tijden als het echt moeilijk wordt, toegang houden tot eerlijk, gezond en betrouwbaar voedsel.

Inmiddels hebben we boer Arnold gevonden met zijn Bodemische Aardappel (zie ook pagina 10/11, red.). Daarmee gaan we vanaf september weer starten. We hebben er enorm veel zin in. Onze bedoeling is altijd geweest om gelijkgestemden met elkaar te verbinden en dat we de weg naar elkaars voordeur weten te vinden. We opereren als collectief, waarin we elkaar helpen en ondersteunen. Alle stappen die we zetten laten we weten via ons Telegram-kanaal.” ■

► **Voedsel bestellen kan via:** boerenvoedsel.nl

Noot: Extra hulp is van harte welkom, bijvoorbeeld als distributiepunt voor een dorp. Het collectief zorgt voor begeleiding. Via het Telegram-kanaal kan direct contact worden opgenomen: t.me/boerenvoedsel_collectief

De achternaam van Peter is bij de redactie bekend.

“Alle koeien moeten omgebouwd worden” ► 18

Groene lobby instrument bank en overheid ► 21

Verticale landbouw misleidende naam ► 23

Janka van der Lande, Energetisch therapeut ► 24

CITAAT

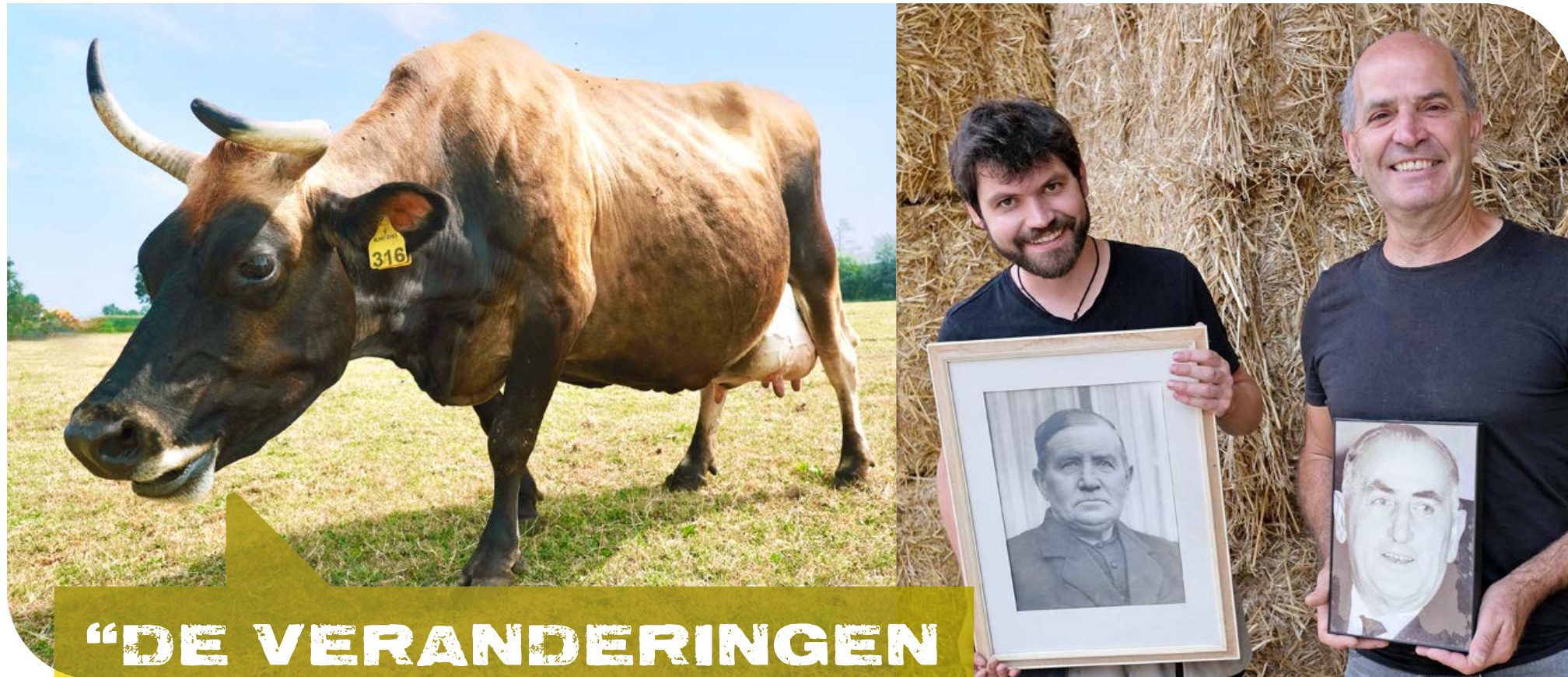
“Beheers de olie en je beheerst de naties, beheers het voedsel en je beheerst het volk.”

► **Henry A. Kissinger**

99 jaar en nog steeds streven naar wereldcontrole ► 19

INTERVIEW MET VEEHOUDER JAN DIRK VAN DE VOORT

“Alle koeien moeten omgebouwd worden”

“DE VERANDERINGEN KUNNEN NIET UITBLIJVEN”

Foto links: drachtige koe 316 (13 jaar) met de naam ‘Anne’, inmiddels bevallen van een prachtig stierkalf | Foto rechts: Jan Dirk van de Voort met het portret van zijn opa Jan Dirk en zoon Peter van de Voort met in zijn handen het portret van zijn overgrootvader Peter | Fotografie: Sodis Vita

Jan Dirk van de Voort (1957) uit Lunteren startte als boer vanuit een technisch perspectief gericht op schaalvergroting en productieverhoging. Zo’n dertig jaar geleden gingen z’n vrouw Irene en hij niet alleen biologisch werken, maar ook met minder Jersey-koeien verder, ze stopten met enten, onthoornen, antibiotica en gingen ‘pensgericht’ voederen. Met als doel een oprechte gezondheid voor hun bodem, vee en afnemers maar ook – niet onbelangrijk – voor de bedrijfsbalans. Het waren zware jaren. Waar staat hij nu, inmiddels middenin een boeren crisis?

Saskia Fredericks

Ons gesprek start in het ochtend-zonnetje buiten aan de picknicktafel op het erf. Eerst wordt er koffie gedronken. Een stuk of zes hulpkrachten, Jan Dirk en z’n schoonvader zijn al vanaf vier uur aan de slag. Tijd voor koffie en kruidkoek met goed veel verse roomboter erop. De verse melk in de koffie is tot 61 graden verhit waardoor de melksuikers bewaard blijven. Wanneer iedereen weer aan de noeste arbeid is, vertelt ik Jan Dirk dat ik in 2013 op het Food Film Festival was bij de première van de documentaire *Dansen met gehoorde dames*, met zijn vrouw Irene, Jan Dirk en hun Jersey-run-deren in de hoofdrol. Ik was echt door de film geraakt: zoveel liefde, eigengereidheid en doortastendheid met zulke bijzondere uitkomsten. Zo kan het dus ook!

Jan Dirk herinnert zich die tijd nog goed. Het was volgens hem een belangrijke fase, maar eigenlijk stonden ze toen nog maar aan het begin. Zonder dat ze echt

“In melk zit veel vitamine C, als je dat gaat verhitten dan is het gewoon weg!”

door hadden dat ze in een systeem zaten, waren ze eruit aan het stappen. Het was ook de tijd dat ze nog vertrouwen hadden in de mainstreammedia. “Toen de film

van m’n vriend Onno uitkwam, heeft dat erg geholpen. Ik ben naar wel honderd vertoningen geweest, het zinderde. We hadden hele belangrijke stappen gezet, maar er moesten nog veel stappen genomen worden. Met de koeien en de grond ging het goed, maar het heeft wel heel veel geld gekost. Die investering zie ik nu wel echt terug. Het leek wel of we in een oase terechtkwamen. Het natuurlijke systeem neemt het over en dán ga je pas zien waar je uitkomt. Precies daarom wil ik me graag de rest van mijn leven inzetten om daar andere boeren en boerinnen bij te helpen.”

Gangbaar, biologisch en op z’n ‘Van de Voorts’

Volgens Jan Dirk is er een minderheid aan bio-boeren die het echt heel goed doen. “De bodem doet het daar goed en ze zet-

ten goede stappen. Dat zijn de boeren die ook echt met iets bijzonders bezig zijn, die worden afgebeeld op een pak melk. Ik hoop dat de biologische sector eens door gaat pakken, ze zijn nu geparkeerd.” De bio-sector is beperkt in het gebruik van middelen: geen bestrijdingsmiddelen, wel antibiotica. “Je moet het meer zelf doen en dat nodigt al uit om meer natuurlijk te gaan werken. Dat is ook de lijn om eruit te komen. De gangbare boeren die in hun bedrijf echt nog veel natuurlijke elementen hebben, kunnen verder zijn dan bio-boeren. Voor sommige gangbare boeren heb ik echt veel respect, omdat ze heel bewust bezig zijn. Dan hoop ik dat ze bio worden, om zo bio-boeren ook verder te helpen.”

“Het middel Madendood mag binnen de bio-sector wel gebruikt worden, maar dat komt in de mest en maakt daardoor wel het bodemleven kapot. Gangbaar stro doet dat ook. Daar zitten zoveel middelen in, dat is ook funest voor de bodem. Alles wat niet natuurlijk is moet je uit je systeem halen. We moeten er echt naartoe om middelen die niet natuurlijk zijn, ook synthetische, zelfs alles wat mineraal gebonden is, om te zetten in organisch gebonden. Dat moet je dus toe gaan passen in je bedrijfsvoering. Uiteindelijk ga je zien dat het bedrijfssysteem gaat lopen, net als de bodembiologie. Vanaf dat moment verbaas je je eigenlijk alleen maar, dan wordt het haast een sprookje. Je kunt er bijna niet meer bij wanneer je ziet wat er dan mogelijk is. Als je daar vanuit een *helicopter view* naar kijkt, als je helemaal naar die systeemverandering gaat, dan ben je eigenlijk alles aan het oplossen.”

De beschadigde relatie met de uiteindelijke afnemer, de consument, is volgens Jan Dirk doorgesneden, waardoor het daar fout gaat: “Een product met levenskracht? Een boer weet vaak niet waar je het over hebt. Het zou heel fijn zijn als we dat weer gaan ontdekken, als je dat proeft en ervaart. En dan ontstaat het gewoon omdat het product helemaal vanuit het bodemleven komt, onbewerkt. Maar als de boer daar niet voor betaald wordt, dan kunnen de grote concerns het hele product uit elkaar halen. Het vet uit de melk gaat die kant op, het eiwit een andere kant op, et cetera. En vervolgens stoppen ze het in babyvoeding. De boer heeft daar geen invloed op. Die technologie is alsmaar opgeschoven en het gaat eindeloos door, het stopt niet”.

Onderwijs en de toekomst

Jan Dirk denkt wel dat er wat gaat veranderen: “De energiekosten lopen nu zo gigantisch op, al dat technische gaat gepaard met hoge energiekosten. Iedereen ziet dat ik niet die hoge kosten heb en dat het hier toch groeit.” Volgens hem is de werkwijze van de hoge landbouwschool

de darm te voeren, mais en brok, want dan heb je een hogere productie. Daar krijg je andere mest van, die ook stinkt, meer ammoniak bevat en een hogere emissie heeft. Als we dat doorbreken naar meer natuurlijk... Dat betekent dat alle koeien ‘omgebouwd’ moeten worden naar een

Veel boeren werken zich helemaal de kolere en weten dit gewoon niet

penskoe. Daar gaan meerdere generaties overheen. Die pensinhoud van onze koeien zijn acht liter meer omdat ze zijn gefokt op de pens. Daarom zijn ze rond. De huidige gangbare ‘vierkante’ koe is brokafhankelijk en productiegericht door zijn darmgerichtheid.”

zullen de consumenten straks ook moeten doen. Maar dat proef je. We hebben echt alle grond nodig. Als je op deze manier werkt, dan is dat een fantastische overgang naar de natuurgebieden. De diversiteit hier is enorm. Schaduw is ook heel belangrijk voor de koeien en dat kan niet bij drie bomen. Dat wordt een smeerboel omdat ze er allemaal onder gaan liggen. Dat soort dingen kunnen we allemaal met elkaar gaan ontwerpen.”

Daarbij pleit hij er vooral ook voor om meer producten op de boerderij te maken en de connectie met de consument te herstellen. “Mensen leren zo weer wat gezonde voeding is, het Voedingscentrum mag afgeschaft worden, inclusief de mythes rondom cholesterol en dergelijke. Dan ga je weer waarderen dat producten niet bewerkt worden. Zoals de melk onverhit laten. In melk zit veel vitamine C. Als je dat gaat verhitten is het gewoon weg! En de hoorns weer terug, die worden eruit gefokt. We hebben dus die vierkante koeien gefokt en dan zijn ze straks ook nog genetisch ongehoord. Dan krijg je dus koeien die klauwproblemen krijgen.

gaat. Weibier wordt normaliter gebrouwen met twintig procent wei, maar ons is het gelukt al het water te vervangen door wei.” Dit weibier heeft een voordeel: je krijgt er geen hoofdpijn van. “Als je natuurlijk werkt, de koe een goede bouw heeft, de koe gras krijgt, je niet meer ploegt en alles z’n natuurlijke werk laat doen en je alle niet-natuurlijke middelen weert, dan krijg je melk die zoveel smaak heeft, dat je de meest fantastische producten krijgt die mensen ooit geproefd hebben. En omdat het meer voedingswaarde heeft gaat alles kloppen, ook voor de gezondheid.”

Wanneer we aan het einde van het gesprek de weide in lopen, kan ik goed aan de bolle buik van de koe zien dat het een pensgerichte koe is. Even later steekt Jan Dirk een paar vingers met groene drab onder m’n neus, of ik er even aan wil ruiken? Koeienpoep. Het ruikt licht naar gras, een prettige geur. Het lijkt in geen velden of wegen op het beeld of de geur van gangbare mest. Hij noemt het zelf “een zalfje”. Vroeger hadden ze last van de roeken, maar ze zijn er nu juist blij mee. “Ze pikken de kevers

“Uiteindelijk ga je zien dat het bedrijfssysteem gaat lopen. Dan verbaas je je alleen nog maar, dan wordt het een sprookje.”

in Dronten waar hij opgeleid is, ongeveer tegenovergesteld aan dat van hun. “Daar zijn er nog geen vijf die snappen waar we hier mee bezig zijn.” Over de universiteit in Wageningen is Jan Dirk juist verrassend positief: “Ik werk graag met Wageningen. Er is daar een grote schifting aan de gang. De studenten komen hier met een bus. Er gaat geen mobiel af, het zijn sponzen die alle informatie willen opnemen. Zo’n excursie over de boerderij duurt wel drie uur. De studenten komen straks overal terecht en daar gaat het dan veranderen.” Ook in Dronten kunnen de veranderingen volgens hem niet uitblijven. “Mijn zoon zit in het derde jaar en die vertelt het verhaal van hier, ondersteund met meetresultaten. Alles moet onderbouwd worden. Er wordt op gereageerd met ongeloof. Hij moet zich echt verantwoorden, maar hij zit wel in de wind.”

Zorgen over de toekomst van het boerenbedrijf voor zijn zonen kent hij niet. “Mijn oudste zoon komt uit het bank- en verzekeringswezen, hij werkt in de verkoop hier. Mijn zoons vullen elkaar heel goed aan”, vertelt hij met enige trots. “Hun combinatie is heel belangrijk. Peter is erg goed in de vermarkting van de producten, die snapt hoe belangrijk het is dat het product smaak heeft. De andere zoon doet landbouwschool en is heel erg van het natuurlijke. Die zal dat echt bewaken. Dat zal niet verwateren als ik straks weg ben. Dat zou me ook heel erg pijn doen, maar dat gaat echt niet gebeuren.”

Vierkante en ronde koeien

Jan Dirk ziet dat het steeds beter tot mensen doordringt dat de oplossing in de voeding gezocht moet worden. “Bij het technische systeem hoort darmgericht voer. De koe is van oorsprong een penskoe, met een grote pens. Een koe eet namelijk gras. In Dronten leerden we op

Als hij minister Van der Wal van Natuur & Stikstof zou mogen adviseren, zou Jan Dirk graag willen laten zien dat hun werkwijze werkt. “We hebben meetresultaten die kunnen laten zien dat het werkt. Ik denk dat we eruit kunnen komen zonder dat er boeren weg moeten. Alle mensen die hier werken zijn nooit ziek omdat ze het naar hun zin hebben en ze worden allemaal betaald. Dat zijn ongeveer acht mensen. Per twaalf koeien één betaalde arbeidskracht. Netjes weekenden vrij. De melk wordt ook eerlijk betaald, maar dat

En die worden dan uitgeselecteerd voor de slacht. Veel boeren werken zich helemaal de kolere en weten dit gewoon niet.”

Productontwikkeling

De Remekeer kaas is in binnen- en buitenland bekend om de rijke smaak met natuurkorst, dus ‘verpakt’ zonder plastic en schimmelwerende middelen. Alhoewel Jan Dirk zich er niet meer bezighoudt, zijn ze niet gestopt met de ontwikkeling van kaas. “Wei is een restproduct van kaasmaken dat nu zonder vet naar de kalfjes

uit de mest, waardoor de mest goed verdeeld wordt over de bodem. Dan hoeven wij dat niet te doen.” ■

► **Boerentroonrede Jan Dirk en Peter van de Voort:** bit.ly/boerentroonrede-21

► **Dansen met gehoorde dames, Onno Gerritse:** dancingwithhornedladies.com

“99 jaar en nog steeds streven naar wereldcontrole

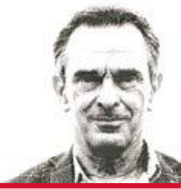
Henry Alfred Kissinger, geboren als Heinz Alfred Kissinger op 27 mei 1923, is een Duits-Amerikaanse politicus, diplomaat en geopolitiek consultant met een enorme staat van dienst. Hij was onder andere de Nationale Veiligheidsadviseur van president Gerald Ford en US Secretary of State onder zijn opvolger Richard Nixon in de jaren '70 en '80 van de vorige eeuw. Hij won zelfs, op controversiële wijze, de Nobelprijs voor de Vrede in 1973. Hij wordt door vele journalisten, politiek activisten en mensenrechtenadvocaten beschouwd als een oorlogscrimineel. Tegenwoordig is de 99-jarige Kissinger vooral actief in zijn eigen consultancybedrijf. Sinds jaar en dag is hij nauw betrokken bij het bedrijfsleven en de grote corporaties van de wereld.

De controle over globale voedselvoorraden is al decennialang een prioriteit

van de politiek. Corporaties uit de Verenigde Staten hebben daarbij een leidende rol. Kissinger zei in 1970: *Control oil and you control nations, control food and you control the people*. Sindsdien is het de Amerikaanse strategie om familiebedrijven in de landbouw kapot te maken in de VS en het buitenland. In zijn *National Security Study Memorandum 200*-rapport uit 1974 benoemde Kissinger overzeese voedselhulp als *instrument of national power* waarmee hij het dereguleringsbeleid van die tijd hielp sturen. Er kwam een toename in private regulatie door de grote en machtige globale corporaties. Dit leidde tot een toename in overnames en de komst van de transnationale corporaties, die tegenwoordig grotere bereik hebben dan de meeste landen. En de controle over het voedsel. Zoals Noam Chomsky, een Amerikaan-

se politiek activist, al zei, is in de ‘nieuwe wereld orde’ het centrale doel controle over de bevolking te krijgen. Elke staat waar een minderheidselite domineert, zal controlerende strategieën bedenken om de natie te sturen naar hun agenda. De controle over voedsel is hierbij essentieel. Om dit te verkrijgen moest de Amerikaanse regering ten tijde van Nixon de door families beheerde traditionele landbouw vervangen door enorme bedrijfsboerderijen. De landbouw werd systematisch vervangen door *agribusiness*. Dit gebeurde door middel van wetswijzigingen en onteigening, een proces dat nu in Nederland volop gaande is. ■

PIETER STUURMAN

Crisis en misdaad

In tijden van crisis accepteren mensen beleidsmaatregelen die zonder die crisis misdadig gevonden zouden worden. Crisis legitimeert dus misdaad. Het is het aloude idee van het doel dat de middelen heiligt. Zelfs al zijn die middelen misdadig. Wie uit is op het plegen van grootschalige misdaad, heeft dus een crisis nodig. Want alleen dan wordt die misdaad aanvaard. Het creëren van een crisis kan op twee manieren: je kunt een normaal verschijnsel opblazen tot een probleem, of je kunt het probleem helemaal vanuit het niets verzinnen.

De zogenaamde Covid-crisis is een prachtig voorbeeld van een normaal verschijnsel dat eerder nooit als een dusdanig probleem gezien werd dat het tot een crisis zou kunnen leiden. Ieder voor- en najaar waren er altijd al mensen met griepachtige ziekteverschijnselen. In het voorjaar van 2020 was dat niet anders. Desondanks werd dit gangbare verschijnsel opblazen dat mensen geloofden dat er sprake was van een werkelijke crisis. En alleen daarom konden mensen beroofd worden van hun rechten en vrijheden, konden er beroepsverboden worden opgelegd, kon de medische integriteit worden verkracht, konden mensen op gezette tijden worden opgesloten in hun huizen, konden ondernemingen gedwongen worden te sluiten, en konden de gezonde privacyregels met voeten worden getreden. Het zijn daden die in elke andere omstandigheid gezien zouden worden voor wat ze zijn: misdaden.

Waarom zou men een crisis fabriceren als die al voorhanden is?

De zogenaamde stikstofcrisis is een voorbeeld van een geheel verzonnen probleem. Onze atmosfeer bestaat voor bijna 80 procent uit stikstof. Niets laat de natuur meer floreren dan stikstof. Niet voor niets bestaat kunstmest er hoofdzakelijk uit. Desondanks wordt er beweerd dat stikstof een allesbedreigende crisis vormt. En ook nu wordt die nepcrisis ingezet om de meest gruwelijke misdaden te legitimeren. Want onder elke andere omstandigheid zou het onteigenen van duizenden boerengezinnen als een absolute misdaad gezien worden. Alleen omdat mensen de leugen geloven, en misdaad daarom aanvaarden als 'oplossing', kunnen deze gruwelijkheden worden gepleegd.

Maar misdaden worden niet ineens acceptabele daden als omstandigheden veranderen. Misdaden blijven misdaden. Onder iedere omstandigheid. Zelfs als er een werkelijk probleem zou bestaan. Het feit dat veel mensen die misdaden ineens acceptabel vinden zodra een vermeende crisis zich aandient, laat zien dat er een geloof bestaat dat problemen opgelost zouden kunnen worden door middel van misdaad. Maar welke misdaad heeft ooit een probleem opgelost? Is misdaad werkelijk inzetbaar als instrument voor het oplossen van welk 'probleem' dan ook? Het antwoord op deze vraag lijkt me voor de hand liggend.

De verzonnen of opgeblazen problemen zijn dus helemaal niet bedoeld om opgelost te worden. De werkelijke bedoeling is het plegen van misdaden tegen de bevolking, die ten onrechte gelooft dat daarmee hun vermeende crisis wordt opgelost. De misdadigers maken misbruik van de bereidheid van het volk dat te geloven. Het is een krankzinnig geloof dat uitsluitend leidt tot het toevoegen van een extra probleem, namelijk die misdaad zelf.

Maar voor wie deze manipulatie doorziet, betekent het ook goed nieuws. Als problemen verzonnen of opgeblazen moeten worden, dan betekent het dat er in werkelijkheid geen problemen bestaan die groot genoeg zijn om er misdaden mee te kunnen legitimeren. Want waarom zou men een crisis fabriceren als die al voorhanden is? Het betekent dus dat het veel beter gaat met de wereld dan de regeerders beweren. Afgezien van de grootschalige misdaad dan.

De oplossing daarvoor is heel eenvoudig: alleen en uitsluitend het eenvoudige besef dat misdaad onmogelijk iets kan oplossen of verbeteren, is voldoende. Zodra regeerders roepen dat er een groot probleem bestaat, en 'oplossingen' voorstellen die normaal als misdaden beschouwd worden, dan is het duidelijk dat het ze er niet om te doen is dat probleem op te lossen, maar om de misdaden te plegen. Dan kunnen we de betreffende regeerders vriendelijk bedanken voor hun voorstel, en het vervolgens volledig negeren. Dan werkt de truc niet meer, en dan bestaat er geen enkel motief meer om al die nepcrisisen te creëren. Het resultaat is dan een betrekkelijk probleemloze wereld, die ook nog eens bevrijd is van de institutionele misdaad. ■

HANS SIEPEL

De mens en de evolutie

In deze bijdrage over de geestelijke evolutie staan we stil bij de derde hoofdrolspeler: de mens. Wat is zijn rol in dit evolutieproces? De Joodse mystieke kabbalisten zijn daar volstrekt helder over: de mens is de onmisbare schakel om het goddelijke evolutieplannen tot een goed einde te brengen. Wat wordt er van hem verwacht? Eerst een opmerking vooraf. De lezers zullen begrijpen dat de mens die hertoe geroepen is, in niets lijkt op de mens die in wetenschapskringen zo populair is.

In die kringen is de mens niet meer dan een evolutionaire toevalligheid. Niet veel meer dan zijn brein. Voor het begripen van deze evolutie moeten we uit een ander mensvaatje tappen. De bezielde en geestelijke mens. In een aantal van mijn eerdere bijdragen heb ik een lans gebroken voor deze bezielde mens. In wijsheid-kringen weet men dat de mens zelf over goddelijke (geestes-energetische) schepingskwaliteiten beschikt. In de kabbala wordt gesproken over de mens als Gods evenbeeld. En precies dit geestelijk vermogen maakt de mens tot cruciale speler in deze evolutie.

We raken hier aan een van de meest cruciale aspecten van deze evolutie. Een aspect dat we terugvinden in de mythologische verhalen en mystiek-religieuze verhalen. Het is de opdracht van de mens(heid) om de duistere - stoffelijke - krachten te weerstaan en te breken. Om zo de aarde gereed te maken voor de terugkeer van de Vader. Wat is daar voor nodig? Een eerste belangrijke stap die elke strijder moet zetten, is wat in de wijsheidkringen 'bewustwording' wordt genoemd. Hij moet zich bewust worden wie hij ten diepste is. Niks geen breinmens. Niks geen zondig mens. Maar een Godmens.

Velen zijn in het aardse bestaan hun ware (goddelijke) afkomst vergeten. De illusie van de materiële wereld heeft voor vergetelheid en 'diepe slaap' gezorgd. Deze illusie te doorbreken - in eigentijdse woorden: 'wakker worden' - is een eerste vereiste. Of met oude-wijsheid - woorden: 'wedergeboren' worden. De wijsheid vertelt dat wie de illusie van het stof en zijn breindefinitie doorbreekt, als het ware

opnieuw wordt geboren. Hermes noemt het 'de wedergeboorte in de geest'.

Er is geen twijfel dat de roergangers van alle (mystieke) religieuze tradities dit een kernstuk vinden. Het terugvinden van deze goddelijke geesteskracht. Een vriend van mij, Daan van Deursen, heeft er moderner en meer toegankelijker woorden voor bedacht: www.dekrachtinsinjou.com. Het is zeker niet zonder reden dat deze zoektocht een dominant thema is. De geschiedenis is rijk aan prachtige mythen, die verhalen over de strijdende mens op zoek naar zijn goddelijk zelf. In zijn meesterwerk *De held met de duizend gezichten* doet Joseph Campbell daar uitvoerig verslag van.

Nu is het bijzondere van deze evolutie-leer dat wij het 'geluk' hebben te leven in wel een heel bijzonder tijdsgewricht. Wat ooit, miljarden menselijke jaren geleden begon met de eerste scheppingsdaad

Niks geen breinmens. Niks geen zondig mens. Maar een Godmens.

van het goddelijk principe zelf, bereikt in onze dagen een cruciaal momentum. Het geesteswerk, verricht door vele 'wakker' mensen, heeft haar werk nagenoeg gedaan om de terugkeer van de goddelijke geest mogelijk te maken. Wie de juiste exegese raadpleegt van de rijke collectie apocalyptische oude-wijsheidverhalen, die weet dat de vele crises die de wereld momenteel overspoelen, te 'lezen' zijn als de geboorteweën van de terugkeer.

Het is de grote verdienste van de rooms-katholieke priester, mysticus en bioloog, Pierre Teilhard de Chardin, die aan dit bijzonder momentum woorden geeft. Hij beschrijft hoe we deze vervolgfase van de (kosmische) evolutie moeten voorstellen. De fundamentele evolutiebeweging is, zo houdt Chardin ons voor, niet tot stilstand gekomen, zoals de Darwinisten betogen. De mensheid vormt de brug naar een nieuwe fase in de evolutie. Ook volgens hem zijn we afhankelijk van een kritisch kruispunt. Mens en wereld lopen in de huidige vorm op tegen grenzen van deze evolutiefase. Een blik op de crisiswereld-werkelijkheid bevestigt dat. De oude wereld zakt door haar stoffelijke hoeven. Levert niet meer en wordt meer en meer een bedreiging voor de mensheid.

Wat ooit door de Schepper in gang is gezet, vanaf het allereerste moment waar de 'Geest Gods zweefde over de wateren' en besloot 'tot scheppen' over te gaan, is dit moment voorzien. Op dit punt in de evolutie aangekomen, kan de wereld, nadat ze menselijk geworden is, alleen voort blijven gaan als ze steeds meer expliciet een plaats inruimt voor de geestelijke krachten. Het laatste woord is nu aan de mensheid om dat te realiseren. Om zo het tekort van de materie op te heffen en Gods koninkrijk te realiseren. ■

Groene subsidieobby is een vermomd instrument van bank en overheid

ANALYSE

Een coalitie van elf groene lobbyclubs die zeggen het goed voor te hebben met de boeren, duwen hen in werkelijk in de richting van het voor de landbouwsector geplande destructieve beleid van de Rijksoverheid en Europese Commissie. 'De Groene 11' zijn sterk verweven en financieel volledig afhankelijk van het bankwezen en de overheid. In de naam van het milieu, worden de duimschroeven aangedraaid. "Nu ik biologisch ben, krijg ik krachtvoer uit Oekraïne aangeleverd."

Rypke Zeilmaker

Op 15 augustus schoof een coalitie van elf groene lobbyclubs, waaronder het Wereldnatuurfonds (WNF) en Natuurmonumenten, aan bij stikstofbemiddelaar Johan Remkes. De belangenorganisaties pleitten voor het voorgestelde regeringsbeleid: 50 procent inkrimping van de veestapel voor 2030. Coalitielid Hank Bartelink, directeur van De Landschappen, beschuldigde Wopke Hoekstra (CDA) op 18 augustus zelfs van het leggen van "de bijl aan de wortel van de democratie" omdat hij het voor de boeren opnam.

De groene lobby ontwikkelt zich steeds meer tot een verlengstuk van de overheid. Met een jaarlijkse lobbysubsidie van 168 miljoen euro - een veelvoud van het budget van politieke partijen - en bijna 70 miljoen euro van de Postcode Loterij hebben de 'Groene 11' daarvoor de mogelijkheden. Met het geld vormen zij lobby-netwerken of coalities die in hoge mate het beleid vormgeven waarvan de organisaties uiteindelijk zelf financieel van profiteren. Het uitvoeren van het stikstofakkoord zoals dat er nu ligt, zou voor de Groene 11 tot een cashflow van 30 miljard euro leiden. Ook is er sprake van het opkopen van 150 duizend hectare grond voor organisaties zoals Natuurmonumenten.

De 'Groene 11' maken zich allen sterk voor de 2030 Agenda van de Verenigde Naties (VN), in de vorm van de duurzame ontwikkelingsdoelen (SDG's). Daarop is de Green Deal van klimaatcommissaris Frans Timmermans gebaseerd, om fossiel energiegebruik en CO2-emissie voor 2030 in te krimpen met 55 procent. Een nieuwe Europese richtlijn die in december dit jaar wordt ingevoerd in Nederland - de Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD) - verplicht bedrijven met meer dan 250 werknemers om in hun bestedingen de 'klimaatriscico's' te rapporteren. Wie CO2-reductie niet als bedrijfsprioriteit rapporteert, krijgt geen financiering meer.

CO2-richtlijnen kunnen een voorwaarde worden voor bedrijven om wel of geen financiering van banken te krijgen: de zogenaamde ESG-criteria: Environmental Social Goals. Barbara Baarsma van de Rabo Carbon Bank, stelde bij BNR voor om ook burgers die kant op te bewegen. Zij opperde een CO2-budget van activiteiten, zoals reizen en consumptie, waarbij je voor carbon credits bijbetaalt. De boeren voelen nu al dat uit naam van het milieu de duimschroeven bij de Rabobank worden aangedraaid. Niet groen genoeg: geen geld.

De Overijsselse veehouder Pieter Koonstra ondervindt dat al. Hij mocht zijn bedrijf niet uitbreiden van 85 naar de voorgenoemen honderd koeien. Dus miste Koonstra de inkomsten om de aflossing te betalen voor een nieuw gebouwde stal. Hij stapte gedwongen over van de Rabobank naar de Triodos Bank, omdat hij anders geen lening meer kon krijgen. Dat gebeurde na een advies-avond van de stichting MVO Nederland. Triodos verplichtte Koonstra om biologisch boer te worden. "Ik was al naar eigen inzicht duurzaam bezig, met extra ruimte in de stal voor de koeien, zonnepanelen op het dak, houtsnippers op de vloer. Nu ik biologisch ben, krijg ik krachtvoer uit de Oekraïne aangeleverd." De opgelegde eisen vanuit banken en overheid, onder druk van de groene lobby,

zaam mogelijk bedrijfsmodel en naar emissieniveaus die tegemoetkomen aan de doelen die gelden voor het gebied waar hij is gevestigd." Wie verder kijkt, ziet dat die 'Boerenraad' een campagne-initiatief is van de Transitiecoalitie Voedsel, verweven met zowel het LNV-ministerie als de Rabobank.

Dat lobbynetwerk bepleit een radicale invoering - lees: versnellen - van de Green Deal en haar 55 procent krimpagenda voor 2030. De 'kritische prestatie-indicatoren' zijn in feite de SDG-doelen vertaald naar de regio. De Transitiecoalitie Voedsel keert zich tegen de veehouderij, is voor CO2-belasting en wil een overstap naar plantaardig eiwit. Net als de in Wageningen gevestigde Food Hub van het World

Het stikstofakkoord zoals dat er nu ligt, zou voor de 'Groene 11' tot een cashflow van 30 miljard euro leiden

by, zeggen weinig over lokale natuur- en milieuwinst. Zijn collega Klaas de Lange van Weerribben Zuivel in het Overijsselse gehucht Nederland, beaamt dat. De Lange boert nu in gebied dat als 95 procent-reductiegebied is aangewezen door de overheid vanwege stikstof. Terwijl hij tegelijk aan weidevogelbeheer doet. Niettemin kon hij bij zijn lokale Rabobank toch extra financiering aanvragen. "Zolang je de kont niet tegen de krib gooit, en een plan overlegt hoe je komende tien jaar natuur- en milieudoelen invult."

Toch sturen de groene clubs aan op krimpen. Ook schijnbare geestverwanten van boerenorganisaties, blijken bij nader onderzoek deel uit te maken van diezelfde lobby. Zo stond deze maand tegelijk 'de Boerenraad' op om zich als 'redelijk midden' te presenteren. Een club met oud ZTLO-voorzitter Hans Huijbers als voorman, tevens vroegere commissaris bij vleesgigant VION. De lobby staat onder aanvoering van oud LNV-Minister Cees Veerman, de oud-voorzitter van Natuurmonumenten. Zij stuurden hun kabinetsadvies *Boer zoekt toekomst* op 18 augustus naar LNV-Minister Henk Staghouwer. Daarin presenteren zij zich als de gulden middenweg, die met de boeren sympathiseert en hen perspectief biedt. Zij bepleiten "vergaande certificering van agrarische bedrijven", op basis van "kritische prestatie indicatoren". Daarmee kan de boer "sturen naar een zo duur-

Lageweg was 12 jaar lang directeur van de door het Ministerie van Economische Zaken in 2004, opgerichte stichting MVO Nederland. Daarvoor was hij 24 jaar directeur communicatie bij de Rabobank. MVO Nederland lobbyt nu met 2,5 miljoen euro subsidie van diverse ministeries bij de overheid, om CO2-beperkingen op te leggen aan het bedrijfsleven. Na zijn pensioen in 2016 zette Lageweg die lobby voort via de Transitiecoalitie Voedsel, die door Rabobank wordt gesteund.

Die coalitie was gast op de nieuwjaarsborrel van Carola Schouten en gaf betaald advies aan het Ministerie van LNV. Zo bepleiten ze bij dat ministerie voor 2025 een 'Staatscommissie Juiste Prijzen Voedsel', oftewel een CO2-belasting op producten van de veehouderij. Het nieuwe initiatief Eiwitboeren moet daarnaast de eerste stap zijn naar plantaardig in plaats van dierlijk eiwit. In de Raad van Toezicht zit naast oud Rabobank-CEO Herman Wijffels, ook Barbara Baarsma van de Rabo Carbon Bank. Lageweg stelt dat hij onafhankelijk is en dat hij zijn werk onbezoldigd doet. "Ik heb de afgelopen vijf jaar nooit enige vergoeding gevraagd of ontvangen."

Het financieren van bedrijfsgroei is door de stikstofimpasse bijna niet aan de orde. Weerribben Zuivel lijkt een uitzondering op de regel. De Lange ziet hier geen heil in vastgestelde krimpdoelen. "Dan haal je de kracht uit de boer weg", stelt hij. "We zitten met een overheid die niet doet wat ze zegt dat ze doen. Ik had hier gisteren een delegatie van het LNV-ministerie op bezoek met directeur-generaal Johan Osinga. Ze durfden zich kwetsbaar op te stellen en stelden dat ze het zonder ons boeren niet kunnen. Die houding zou ik graag terugzien in het publiek debat. Nu loopt men al een jaar te bakkeleien over stikstof zonder dat er iets gebeurt." ■

De Boerenraad Lage Zwaluwe. Boeren in gesprek met ex-staatssecretaris Sharon Dijksma. Fotografie: Arie Kievit

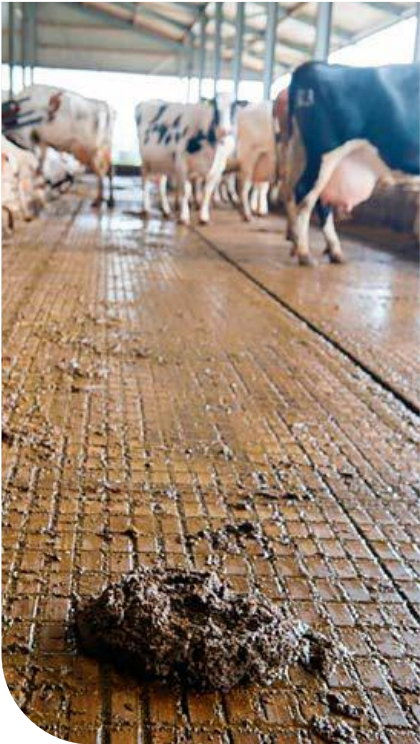
“Met de juiste innovaties kan de agrarische sector de stikstofdoelen gemakkelijk halen”

De Nederlandse boeren staan bekend als de beste boeren van de wereld op het gebied van duurzaamheid en dierenwelzijn. Als de veestapel hier gehalveerd wordt, dan zal die elders toenemen. Per saldo is het dus niet goed voor ‘de natuur’ als de Nederlandse boer, met de laagste milieu-impact ter wereld, het veld moet ruimen.

Barbara Le Noble

Innovaties zoals de ‘stikstofkrakers’ Lely Sphere en Gazoo, machines die circulaire oplossingen bieden om mest te verwerken, kunnen stikstofdepositie en methaan reduceren, in potentie met tot wel 80 procent. Als iedere veehouder dit apparaat krijgt, zal dit de overheid en maatschappij veel minder geld kosten dan de 25 miljard die ervoor uitgetrokken is. Arjan Bonthuis, melkveehouder en voormalig voorzitter LTO Twente, wacht al anderhalf jaar op de zogenaamde ‘proefstalstatus’ om de Gazoo in gebruik te nemen. Welke innovaties zien we nog meer in de agrarische sector? Volgens D66 kamerlid Tjeerd de Groot hebben de huidige innovaties onvoldoende bijgedragen aan vermindering van uitstoot. De Groot doet daarmee op tegenvallende resultaten van de emissiearme stalvloeren. Bonthuis benadrukt dat vloerinnovaties niet te vergelijken zijn met de stikstofkrakers. “Ze zeggen in Den Haag, we hebben het wel gezien allemaal, het werkt niet. En ik moet eerlijk zeggen dat wat betreft de vloeren daar ook een kern van waarheid in zit.” Uit een onderzoek naar de veiligheid en effectiviteit van deze vloeren toen in 2017 een ontplofing plaatsvond in een stal in Markelo, door opgehoopte mestgassen, bleek dat gewone roostervloeren niet alleen veiliger waren, maar soms ook minder stikstofuitstoot veroorzaakten dan emissiearme vloeren.

Stikstofkraker
Een veelbelovende innovatie daarentegen is de stikstofkraker die urine en mest scheidt en ammoniakgassen omzet in vloeibare kunstmestvervanger. “Wat zo mooi is aan de Lely Sphere en de Gazoo, is dat ze bijdragen aan circulaire landbouw”, stelt Bonthuis. “De stikstof wordt geneutraliseerd en vloeibaar gemaakt door middel van een chemisch proces, zodat het kan dienen als voeding voor planten, onschadelijk voor de bodem. Doordat

terug de stal in om de vloer schoon te maken en mest verder te verdunnen. Het klinkt als de oplossing voor verschillende problemen. Bonthuis is ervan overtuigd. “Wij kunnen per direct de bouw weer lostrekken, zeg ik altijd tegen wethouders, want met deze technologie wordt de uitstoot met 80 procent verlaagd. Het kost de maatschappij maximaal 5 miljard door achter iedere stal een Lely Sphere of Gazoo te plaatsen.” Bonthuis vraagt zich wel af waarom hij zo lang moet wachten op de proefstalstatus om het apparaat werkelijk te gebruiken. “Ik wacht al anderhalf jaar op de vergunning, de procedure loopt bij de RVO, Rijksdienst voor Ondernemend Nederland. Navraag leert dat de staatsse-

cretaris uiteindelijk de beslissing neemt over het verlenen van de proefstalstatus. De Andere Krant heeft de RVO een reactie gevraagd, maar die bleef uit.

Verduurzaming uit mest
Mestverwaarding is een belangrijke technische innovatie en bedrijven zoals Twence dragen bij aan regionale verduurzaming door emissies van de broeikasgassen methaan en ammoniak om te zetten in waardevolle producten. Varkensmest, waarvan een groot overschot is in Twente, wordt omgezet in hoogwaardige grondstoffen en duurzame energie. Uit de verwerking van mest wordt groen gas geproduceerd voor 3.000 huishoudens. Doordat de mest snel bij de boer wordt opgehaald, is er minder ammoniak en methaan uitstoot, wat ook gunstig is voor de leefomgeving in de stal. Bonthuis: “Er wordt kalium, fosfaat en stikstof gescheiden maar ook schoon water gewonnen dat zo schoon is dat het voor bewatering van natuurgebieden wordt gebruikt. Van de fosfaat worden ‘brokjes’ gemaakt die bestemd zijn voor druiventelers in Noord Frankrijk. Kalium wordt ingedikt en als meststof gebruikt voor de aardappelteelt. Deze innovaties dragen bij aan circulaire landbouw”.

Dierenwelzijn
Ook op het gebied van dierenwelzijn zijn innovaties gaande. Bonthuis stelt: “Welzijn is voor iedere boer belangrijk want als een dier het niet naar zijn zin heeft, dan produceert hij minder, zo simpel is het”. Hij noemt een aantal voorbeelden van diervriendelijke innovaties. Koele lucht uit de proefstalstatus om het apparaat werkelijk te gebruiken. “Ik wacht al anderhalf jaar op de vergunning, de procedure loopt bij de RVO, Rijksdienst voor Ondernemend Nederland. Navraag leert dat de staatsse-

zijn er innovaties. “Vorige week was ik bij een varkenshouder die zijn dieren ent zonder naalden. De entstof wordt door een hogedruksput ingebracht, er komt geen naald meer aan te pas. Geen wonden, geen pijn en het bespaart twintig procent entstof”.

De consument hoort vooral de zielige verhalen en is niet altijd op de hoogte van hoe goed de Nederlandse boer voor zijn dieren zorgt, zeker vergeleken met het buitenland. “Neem nou de kippenboer hier aan de overkant”, vertelt Bonthuis, “vroeger hadden ze daar legbatterijen, maar sinds het verbod in Nederland werden de apparaten verplaatst naar megastallen in Oekraïne. En de buitenlandse eieren van die legbatterijen liggen hier nu gewoon in de onderste schappen van de plaatselijke supermarkt”.

Een andere diervriendelijke innovatie is de toepassing van *trackers*, een digitale sensor die de bewegingen van de koe monitort. Iedere keer dat de koe graast wordt dat geregistreerd, evenals herkauwbewegingen. Bonthuis ontvangt meerdere keren per dag data en wanneer er een afwijking wordt gesignaleerd, kan hij in een vroegtijdig stadium ingrijpen, bijvoorbeeld door de koe bij te voeren of medicatie te geven. Ook werkt Bonthuis samen met Coöperatie CRV om de weerbaarheid van zijn koeien te versterken door de genetische aanleg van een koe in kaart te brengen. “Hoe meer ik onderzoek, hoe meer ik weet over het dier en hoe betere maatregelen ik kan treffen om infecties te voorkomen.”

Bovenstaande innovaties dragen bij aan de verdere verduurzaming van de Nederlandse boeren en een evenwichtige en gezonde voedselproductie. ■

“Derogatie draagt bij aan kringlooplandbouw”

Derogatie is een officieel woord om met toestemming van de EU af te wijken van een algemeen vastgestelde norm. In een aantal landen, waaronder Nederland, geldt derogatie en is een uitzondering gemaakt op de stikstofnorm uit dierlijke mest.

Deze regeling staat nu weer ter discussie. De norm is vastgesteld op 170 kg stikstof per hectare grond, maar voor Nederlandse boeren, die aan bepaalde voorwaarden voldoen, is 250 kilogram toegestaan. Verlies van derogatie zou betekenen dat de stikstofnorm voor dierlijke mest verlaagd wordt, wat gevolgen heeft voor de mestmarkt want door toename van mestafzet zullen deze kosten flink stijgen. Daarnaast zal dus meer kunstmest nodig zijn, meer vraag betekent een hogere prijs. De kosten van kunstmest zullen nog verder stijgen, welke sinds het Oekraïne-conflict al ontzettend hoog zijn.

Derogatie draagt ook bij aan het verbeteren van de bodem en kringlooplandbouw. Mest geproduceerd op veehouderijen gaat het land op, waardoor je de bodem voedt. Daar-

mee maak je minder gebruik van kunstmest. Zonder derogatie wordt het een stuk lastiger om de kringloop te sluiten.

In 2018 deed Henk Siepel, hoogleraar dier-ecologie, een opmerkelijke uitspraak: “De bodemfauna op het platteland in Twente is zo dood als een pier”. Arjan Bonthuis, in die tijd voorzitter LTO Twente, zag in de praktijk een heel ander beeld en liet een onderzoek uitvoeren naar de toestand van de landbouwgronden in Twente. Aan de hand van negen parameters uit bijna 60.000 bodemonsters van de afgelopen 12 jaar, uitgesplitst naar grondsoort en gewas, was de belangrijkste conclusie dat de vruchtbaarheid van de landbouwbodem in Twente over het algemeen stabiel en op peil is. Twee van de parameters gaven een stabiel beeld, en maar liefst zeven toonden zelfs

een lichte verbetering. In eerste instantie kreeg Bonthuis geen medewerking van de RVO voor de data van de grondonsters.

“Onder het mom van privacybescherming persoonsgegevens konden we die data niet krijgen. Uiteindelijk na het nodige gesteggel kwamen de data en werd alles in kaart gebracht. Het positieve resultaat was overduidelijk. Maar in de media was het kwaad al geschied”, aldus Arjan Bonthuis.

De Andere Krant brengt het onderzoek bij deze graag nogmaals onder de aandacht van het publiek.

► **Onderzoek Twente Mineral Valley: bit.ly/bodemvruchtbaarheid-Twente**

► **Hoogleraar luidt de noodklok: bit.ly/noodklok-bodemfauna**

Fotografie: Photomall

VERTICALE LANDBOUW IS EEN MISLEIDENDE NAAM

het veel makkelijker om continu te recirculeren.” Kers van Plantlab vult hem aan: “Europese richtlijnen maken het niet mogelijk om *indoor farming* als biologisch erkend te krijgen. Maar indien het mogelijk zou zijn, zouden we direct op biologische meststoffen overstappen.”

Dankzij kunstmest werd de bodem de afgelopen honderdvijftig jaar vooral gevoed met drie mineralen: stikstof, fosfor en kalium. De landbouwwetenschap bouwt vanaf die dag voort op dit uitgangspunt en heeft nooit meer achterom gekeken. In de verticale landbouw gaat ze hiermee door. In 1843 zei Justus von Liebig, ook wel de Vader van Kunstmest genoemd, daar het volgende over: “Ik had gezondigd tegen de wijsheid van onze Schepper en kreeg daarvoor een terechte straf. Ik wilde zijn handwerk verbeteren en in mijn blindheid geloofde ik dat er in deze prachtige keten van wetten, die het leven met het aardoppervlak verbindt en het altijd verjongd houdt, er misschien een ontbrekende schakel zou zijn die door mij moest worden vervangen – deze bleek machteloos niets.”

De kweekruimtes in verticale landbouwflats zijn perfect hermetisch afsluitbaar en insecten hebben geen toegang. “Geen mens raakt de plantjes nog aan”, zegt Jochem Meuwese, hoofd van de software-afdeling van Growy Amsterdam, een van de grote investeerders in verticale landbouw in Nederland. Growy bouwt volledig afgesloten ecosystemen waar geen mens bij betrokken is. “Op dit moment duurt het ongeveer twintig dagen voor de planten in een kunstmest dag- en nachtritme volgreed zijn. Waar we in de toekomst naar kunnen gaan kijken, is om de dag en nacht bijvoorbeeld met een uur te verkorten om de cyclus te versnellen.”

Het durfkapitaal investeerde de afgelopen jaren al honderden miljoen euro's in verticale landbouw. Door over te gaan op kunstmestige, industriële productie van voedsel, wordt zo niet alleen zeggenschap verkregen over de voedselvoorziening, maar ook over gezondheid. Twee vliegen in een klap, voor de machten en investeerders. Het verhaal dat gewassen in de stad voor een gunstige prijs dichtbij de consument komen waarbij ook nog eens geen pesticiden worden gebruikt, zal de argeloze consument zeker aanspreken. Maar de vraag of het ook goed is voor onze gezondheid, wordt niet serieus gesteld. ■

Verticale landbouw wordt onder andere door het World Economic Forum gebracht als het ei van Columbus voor de landbouwverduurzaming. Door gewassen in meerdere lagen boven elkaar te telen in kantoorachtige panden, kan duurzaam, efficiënt en gecontroleerd geteeld worden.

Lidwien Jansen

Verticale landbouw is een misleidende naam. Eigenlijk zou er gesproken moeten worden over verticale kasbouw. Zo duidt de Rabobank, een van de grootste investeerders in de landbouwsector, het fenomeen zelf ook. “Het telen is vergelijkbaar met het telen van groenten in een kas.” Er zijn wel degelijk ook verschillen. In tuinbouwkasen wordt gebruik gemaakt van inkomend daglicht, in de verticale landbouw wordt met LED-licht paprika's, tomaten, sla en komkommers gekweekt. Daardoor is het mogelijk om in industriële gebouwen te 'landbouwen', in stedelijke omgevingen, dicht bij de consument. Daarmee wordt bespaard op transportkosten, zo redeneren de voorstanders. In plaats van naar een groenteboer te gaan die zijn waar van de veiling haalt, kan de consument in de eigen buurt direct bij de producent zijn groenten kopen.

Het klinkt mooi, maar er kleven ook ge-noege nadelen aan. Bij het verticaal kweken van gewassen is technologie nodig, want het hele proces verloopt elektronisch. Het licht wordt kunstmatig aangestuurd en er zijn toepassingen zoals hydrotonics of aeroponics. De wortels van de gewassen staan niet in de aarde of glaswol, maar in water of zelfs lucht. Met kunstmestige voeding en licht kan het gewas groeien, allemaal gestuurd door speciale software. ‘Vertical farmers’ kunnen zo zelf precies sturen wanneer zij oogsten. Het proces staat erg ver af van de natuur. Wat dat betekent voor de voedingswaarde is onduidelijk. Ook is niet duidelijk hoe kwetsbaar de gewassen zelf worden door de eenzijdige voeding.

De energie en het kunstlicht voor verticale landbouw is momenteel vooral van fossiele bronnen afkomstig. “In onderzoeken werken we er hard aan om het energieverbruik naar beneden te brengen, er is nog veel ruimte voor verbetering”, zegt Leo Marcellis, hoofdonderzoeker en leerstoelhouder Tuinbouw en Product-fysiologie aan Wageningen University & Research (WUR). Groene energie voor

verticale landbouw lijkt ook bij PlantLab, een Nederlandse vertical farmer, nog ver weg. “We zijn afhankelijk van de leverancier van het pand waarin we zitten. We gebruiken groene stroom, maar waar de groene stroom precies vandaan komt, is aan de leverancier”, legt Marcel Kers van PlantLab uit. “Het is niet aan ons om de term groene stroom inhoud te geven.”

De verticale landbouwbedrijven krijgen honderden miljoen euro's aan durfkapitaal. Groenten telen in een fabriekshal is immers een van de oplossingen van de veronderstelde opwarming van de aarde. De gangbare gewassen die de burger consumeert, zoals aardappelen, graan, rijst en maïs, kunnen nog lang niet via verticale landbouw geteeld worden. “Er zijn beperkte resultaten, maar economisch gezien is er nog een heel lange weg te gaan voordat dit winst oplevert”, aldus Marcellis. Is verticale landbouw dan wel de oplossing om de wereld te voeden? “Ik denk niet dat ik het zo zou hebben gezegd, maar het kan een bijdrage leveren. Vooral voor verse producten.” Opmerkelijk: investeringen in de bodem zijn er nauwelijks.

De verticale landbouw draait bijna volledig op vloeibaar kunstmest. Door de precieze toediening hoeft er zo weinig mogelijk gebruikt worden. Zo kunnen er ook minder chemische bestrijdingsmiddelen gebruikt worden. “Al het water met meststoffen wordt continu gecirculeerd en kan niet naar de grond of oppervlakte uitspoelen”, aldus Marcellis. “Met kunstmest is

Weinig onderzoek naar voedingswaarde

Naar de voedingswaarde van verticale landbouw is geen grootschalig onderzoek gedaan. “Er zijn nog maar weinig bedrijven”, aldus Leo Marcellis (WUR) “en de kwaliteit van de gewassen wordt in het algemeen sterk beïnvloed door teeltomstandigheden.” Marcellis is er desalniettemin van overtuigd dat een betere voedingswaarde gehaald kan worden dan op het land. “Of dat ook daadwerkelijk gebeurt in elk bedrijf is niet te zeggen.” De industrie doet overigens nauwelijks onderzoek naar de voedingswaarde van de gewassen. Een van de bekendste onderzoeken is van Geigy, een bedrijf dat nu Novartis heet. Zij hebben in 1975, 1996 en 2002 onderzoek gedaan naar de voedingswaarden van groente en fruit. Hieruit bleek dat deze dramatisch zijn afgenomen. We zijn inmiddels twintig jaar verder, nieuw onderzoek is er niet. Zou glaswol, water, laat staan lucht de rijkdom van de volle grond kunnen evenaren?

SERIE 'RECHTE RUG'

Janka van der Lande (57), energetisch therapeut

Janka heeft een negen jaar oudere zus en een tweelingbroer. Ze was een stil, heel gevoelig en emotioneel kind. School was geen veilige plek. Op haar elfde begonnen haar ouders een hotel-café-restaurant in Termunterzijl. Werk en privé liepen door elkaar. Eigenlijk was er nooit tijd voor elkaar.

Ik werd "Janka jank" genoemd, dat zegt genoeg. Mijn tweelingbroer en ik zijn echte tegenpolen, hij de denker en ik de voeler. De horeca van mijn ouders was een onveilige plek, veel te veel prikkels en nooit rust. Als het mij te veel werd, ging ik wandelen langs de dijk. Ik was stil maar wel visueel aanwezig, kleedde mij anders, waardoor ik opviel. Veel te stads zeiden ze in Noordoost-Groningen.

Voor mij geen leuke tijd, dronken mensen, ruzies, mijn moeder die aan de drank raakte. Er volgde een vervelende scheiding. Ik ging met mijn moeder mee, mijn broer bleef bij mijn vader wonen. Het was een turbulente periode met veel ruzies en pijn. Op mijn zeventiende kreeg ik een vriendje en trouwde veel te jong op mijn eenentwintigste. Op mijn vijfentwintigste was ik moeder van drie kinderen. Ze leerden mij weer voelen wat innerlijke liefde is.

Naast het moederschap wist ik niet precies wat ik wilde. De cursus polariteits therapie kwam op mijn pad. Hier was ik onmiddellijk op mijn plek. Er bleken veel meer mensen te zijn zoals ik. Een paar jaar later runde ik mijn eigen praktijk. Rond 2000 was mijn huwelijk vastgelopen, we hadden een soort broer en zus verhouding gekregen.

Ik volgde mijn droom en maakte twee spirituele reizen naar Hawaï. Het voelde als thuiskomen. Zwemmen met dolfijnen en walvissen, één met de natuur. Ik raakte veel ballast kwijt. Dolfijnen geven je speelse energie, walvissen aardse energie. Het was magie. Er is een ik voor Hawaï en een ik na Hawaï. Ik hakte de knoop door en scheidde van de vader van mijn kinderen. Het hele gezin viel uit elkaar. Een turbulente periode waarin ik weer leerde loslaten.

Kinderen zijn niet je eigendom. Laat je angsten los. Voel vanuit je hart. Net voor de lockdown was ik in Italië. Op Schiphol was het nog hectisch. Milaan was een spookvliegveld. Ik zei tegen mijn vriend, dit is het, we gaan nu een bijzondere periode in. Ik ben mijn hele leven voorbereid op deze periode. Het donker wordt in het licht gezet. Dit is nodig voor de transitie. Het is een nieuwe geboorte en bij iedere geboorte is er pijn.

Volgens de overheid was vaccineren de enige oplossing. Voor mij is je lichaam je tempel. Ik krijg steeds meer mensen met prikschade, slechts enkelen zijn zich hiervan bewust. Ik kijk wat ik via bewustwording kan herstellen, ondersteun dit met supplementen en gezonde voeding. Het lichaam en de energie reinigen is belangrijk. Iedereen speelt zijn eigen rol en maakt eigen keuzes. Dit is een heilig proces. Het licht zit in onszelf, wij zijn licht. Door bewustwording wordt het licht steeds groter. ■

Fotografie: Tobias Asser | Tekst: Ad Nuis